

**Роль українського споживача в економіці,
та важливість використання РРО для простежуваності
продукції на ринку та захисту споживчих прав.**

1. Міжнародний досвід побудови ефективної системи захисту прав споживачів, зокрема через прозорість обліку реалізованих товарів та послуг як приклад для України;

Угода про асоціацію між Україною та ЄС в главі 20 Розділу 5, визначила необхідність співробітництва з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між системами захисту прав споживачів. Питання захисту прав споживачів є одним з ключових маркерів на шляху до інтеграції України в ЄС, що моніторять наші європейські партнери.

Важливість високого рівня захисту прав споживачів для ЄС підкреслюються положеннями ст. 12 договору про функціонування ЄС відповідно до якого питання захисту прав споживачів повинні враховуватись при формуванні будь-якої іншої політики ЄС, що може мати вплив на споживачів[1]. Також, це впливає з змісту останніх двох європейських програм з захисту прав споживачів, та офіційних висловлювань керівництва ЄС в яких зазначається, що «впевненні в забезпеченні своїх прав та інтересів споживачі створюють процвітаючі ринки [2] а також, що «від ефективності захисту прав споживачів залежить економічне зростання ЄС» [3].

Ще Дж.Ф. Кеннеді висловив думку, що захист покупок споживачів від втрат, які вони можуть понести внаслідок порушення їх прав, має не менше значення ніж забезпечення зростання їх доходів. Адже, таке зростання в такому випадку нівелюється втратами від неякісних товарів, що мають споживачі на ринку [4].

За формальними ознаками правова основа споживчого захисту в Україні не дуже відрізняється від європейської, адже важливість захисту прав споживачів визначена ст.42 Конституції України, прийнято спеціальний закон в цій сфері, окремі питання знайшли відображення в Цивільному та Господарському Кодексі України, та низці інших нормативно-правових актів.

Але здебільшого, ці положення декларативні, часто непов'язані або суперечать один одному, або не підкріплені реальними механізмами їх реалізації.

Саме у відсутності ефективної системи, що гарантує високий рівень захисту прав споживачів, а також розуміння ролі споживачів для формування

національної економіки і бюджету та необхідності ефективного захисту їх прав, полягає одна з головних відмінностей України від ЄС.

Таким чином виникає необхідність наукового дослідження важливості ролі споживачів у формуванні валового внутрішнього продукту (далі ВВП) за витратами і зведеного Державного бюджету, а також основних недоліків, що підривають довіру споживачів до ринку товарів, робіт та послуг України.

Якщо говорити про ЄС, то особливо важливо звернути увагу, на ті зусилля, які ЄС приділяє питанням забезпечення високого рівня захисту прав споживачів через досягнення сумісності національних систем в цій сфері.

Система захисту прав споживачів у ЄС, це поєднання правових інструментів, з реальними державними та недержавними інститутами, що виступають механізмами та запобіжниками, які гарантують додержання прав споживачів. Такі гарантії сприяють зростанню довіри споживачів до ринку, що своєю чергою сприяє зростанню національної економіки та зменшує соціальну напругу у суспільстві.

Зокрема договір про функціонування ЄС у ч. 2 ст. 4 визначає, що у сфері захисту прав споживачів ЄС держави-члени мають спільні повноваження [5]. Це дає право державам-членам реалізовувати свою компетенцію в цій сфері як з врахуванням національних особливостей, так і

При цьому національні системи можуть передбачати більш високий рівень захисту прав споживачів.

На міжнаціональному рівні питання захисту прав споживачів вирішуються Європейським Парламентом, Радою ЄС та Європейською Комісією. Важливо, що наднаціональні та національні системи не є замкненими та активно співпрацюють.

Таку співпрацю демонструє процедура розробки і прийняття законодавства ЄС, спрямованого на врегулювання проблеми, що потребує законодавчого вирішення. Виявлення відповідної проблеми відбувається на рівні національних та наднаціональних інститутів споживчої політики. Безпосередня робота на споживчому ринку є компетенцією національних органів із захисту прав споживачів NCO (National consumer organisations) та трьох агентств, створених ЄС з метою захисту прав та реалізації політики з захисту прав споживачів на міжнаціональному рівні. Це виконавче агентство з питань споживачів, здоров'я та харчування CHAFAEA (Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency); Європейське агентство з безпеки харчових продуктів EFSA (European Food Safety Authority) Європейська організація страхових та професійних пенсій EIOPA (European Insurance and Occupational Pensions Authority).

Ці органи виявляють та аналізують проблему, яку не можна вирішити в межах чинних законів, здійснюють фахові та наукові дослідження, дають їй оцінку, надають експертні висновки та рекомендації щодо законодавчого врегулювання такої проблеми. Далі директорат юстиції та споживачів при Європейській Комісії DG JUST (Directorate-general Justice and Consumers), ґрунтуючись на вказаних матеріалах, розробляє законопроект, який Європейська комісія пропонує до розгляду Європейському Парламенту та Раді ЄС [6].

Європейською комісією застосовується єдина структура оцінки національних систем країн-членів у цій сфері [7]. Національна система захисту прав споживачів країн ЄС будується на 2-х рівнях (підсистемах): споживчої політики та інститутів споживчої політики. Кожен з них має по декілька компонентів, а вони – по кілька елементів. Поділ на дві глобальні підсистеми врегулює всі питання, що стоять перед системою. Адже на одній «чаші терезів» питання теоретичного та інформаційного забезпечення споживчої політики, а на іншій – практична її складова.

В кожній країні ЄС, обов'язковими елементами системи захисту прав споживачів на рівні інститутів споживчої політики є:

1. Міністерство, відповідальне за формування та реалізацію споживчої політики (крім того, при кожному міністерстві, сфера діяльності яких зачіпляє інтереси споживачів, утворюється відповідний підрозділ)
2. Державний орган, відповідальний за реалізацію споживчої політики, та інші пов'язані з нею державні органи;
3. Загальнодержавні галузеві або регіональні, місцеві організації споживачів;
4. Споживче лобі (Національні ради споживачів, асамблеї споживачів, тощо);
5. Споживчі ЗМІ;
6. Органи судового та позасудового врегулювання споживчих спорів;
7. Відділення європейських споживчих центрів мережі ЕСС-Net;
8. Організації та механізми саморегулювання господарюючих суб'єктів реалізації [6].

Крім того, як вже згадувалось вище, всі ці органи активно співпрацюють між собою не тільки на державному рівні та міждержавному рівні, але і на наддержавному рівні представленими наддержавними органами, мережами та системами ЄС.

До наддержавних мереж та систем ЄС в першу чергу належать:

1. Європейська мережа споживчих центрів - ECC Net (це мережа офісів, що пропонують консультації та допомогу споживачам у кожній країні ЄС);

2. Європейська система швидкого оповіщення про харчові продукти і корми (Rapid Alert System for Food and Feed, RASFF) - система швидкого обміну інформацією щодо наявності ризику для здоров'я людини, пов'язаного з харчовими продуктами і кормами;

3. Європейська система швидкого сповіщення про непродовольчі товари, що створюють серйозний ризик - RAPEX (Rapid Alert System for non-food products posing a serious risk).

Такий поділ демонструє, що більша частина елементів системи захисту прав споживачів відокремлена від влади, та має недержавне походження. Широке залучення недержавних інститутів громадянського суспільства обґрунтовується, тим, що країни-члени ЄС, це країни з ринковою економікою, отже до втручання держави в ринкові відносини тут відносяться дуже обережно. Втручання державних органів в діяльність суб'єктів господарювання з метою захисту прав споживачів без належних підстав відбувається доволі рідко. Але і за наявності підстав це, як правило розглядається як виняткова міра, коли проблема з захисту прав споживачів заходить у глухий кут та потребує державного втручання.

Наприклад у Німеччині не тільки споживчі організації можуть захищати права споживачів, але юридично компетентні асоціації для просування комерційних або незалежних професійних інтересів, промислово-торгові палати, або навіть суб'єкти господарювання (у т.ч. конкуренти) в межах законодавства про обмеження недобросовісної конкуренції, якщо виявлять дії які надають економічні переваги їх конкурентам через порушення прав споживачів[8].

Для цього використовується наступна процедура коли – асоціація або організація (споживачів, юридично компетентні асоціації для просування комерційних або незалежних професійних інтересів, промислово-торгові палати, суб'єкти господарювання [8]) компетентна перевірити товар (який підозрюється у невідповідності встановленим вимогам), в незалежному експертному центрі на його відповідність встановленим вимогам. Якщо виявлена невідповідність, то він звертається до виробника та надає висновки такого центру після чого просить у визначені законом терміни усунути невідповідність (а якщо це стосується невизначеного кола споживачів відкликати його з ринку для усунення) після чого повідомити заявника та

громадськість про усунення таких невідповідностей. При цьому якщо у встановленні строки відповідні заходи не відбудуться, то заявник отримує можливість передати наявні матеріали до державних органів.

Отже, подібні процедури, можуть бути також застосовані при виявленні недержавними органами контрабанди, контрафактної продукції порушенню прав власності, тощо.

Тобто, втручання держави переважно відбувається на етапі, коли порушення прав споживачів фактично доведено недержавними органами, але оскільки вони не можуть здійснювати примус недобросовісного суб'єкта господарювання то справа доводиться до державних органів [9].

Тут важливо підкреслити, що акти європейського законодавства спрямовані проти недобросовісного бізнесу та нечесної конкуренції та встановлюють вимогу, що міра покарання в будь-якому випадку має істотно перевищувати прибуток від незаконної діяльності. Таким чином, будь-які зловживання втрачають економічний сенс [10], [11].

Саме тому, в ЄС велика увага приділяється механізмам, що забезпечують прозорість реалізації та простежуваність руху товарів. Одним з основних механізмів, який дозволяє врегулювати питання забезпечення такої прозорості, стала вимога щодо обов'язковості застосування реєстраторів розрахункових операцій всіма суб'єктами господарювання, які на теперішній час запровадженні в переважній більшості країн членів ЄС.

2. Аналіз ролі споживачів у формуванні національного ВВП та бюджету;

Важливість споживачів для економіки, особливо яскраво демонструє розрахунок національного ВВП «за витратами» або методом кінцевого використання ВВП. Він спирається на вихідне положення, згідно з яким вартість виробленого продукту дорівнює сумі всіх витрат на його створення.

В цьому дослідженні динаміка впливу споживачів на національну економіку досліджується за період, що розпочався з 2014 року, тобто з часу коли Україна обрала євроінтеграційний вектор розвитку.

Держстат України використовує чотири основні критерії для такого розрахунку, а саме 1) кінцеві споживчі витрати; 2) валове нагромадження капіталу; 3) експорт товарів і послуг; 4) імпорт товарів і послуг.

Останні 3 критерії не мають прямого впливу на завдання визначених цим науковим дослідженням, оскільки безпосередньо не стосуються споживачів, а є результатом діяльності господарюючих суб'єктів.

Отже, відповідно до поставлених завдань до розгляду береться критерій кінцевих споживчих витрат, до яких відповідно до існуючих

методик відносять витрати: 1) домашніх господарств; 2) некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства 3) сектору загального державного управління: індивідуальні споживчі витрати; колективні споживчі витрати.

За розрахунками Державної служби статистики України (далі Держстат України) кінцеві споживчі витрати у ВВП України становили:

2014 році - 1430 млрд.. грн.. або (90.1 % ВВП)

2015 році - 1724 млрд.. грн.. або (86.7 % ВВП)

2016 році - 2033 млрд.. грн.. або (85.2 % ВВП)

2017 році - 2618 млрд.. грн.. або (87.7 % ВВП)

2018 році - 3209 млрд.. грн.. або (90.1 % ВВП)

2019 році - 3705 млрд.. грн.. або (93.1 % ВВП)

2020 році - 3923 млрд.. грн.. або (93.6 % ВВП) [12]

Таким чином за розрахунками Держстату України кінцеві споживчі витрати в середньому сформували біля 90 % українського ВВП у вказаному періоді.

Але такий розподіл, що використовує Держстат України, як категорії, що характеризує витрати на будь-яку кінцеву спожиту продукцію (не задіяну в подальшому суспільному виробництві), не коректний з огляду на визначення терміну «споживач» в Законі України «Про захист прав споживачів» (що в цілому відповідає такому визначенню у ЄС). Отже, відповідно до цього визначення, *безпосередньо до споживчих витрат можна віднести лише витрати на задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.*

Таким чином, для визначення ролі споживачів у формуванні національної економіки та бюджету, слід відмовитись від повного врахування кінцевих споживчих витрат у визначенні Держстату України, оскільки насправді вони містять певні категорії витрат які за своїм змістом не є споживчими.

Поділ кінцевих споживчих витрат у період з 2014 по 2020 роки за категоріями Держстату України, відображено в таблиці №1 «Кінцеві споживчі витрати з 2014 по 2020 роки»

Аналіз методології та нормативно-правових актів з розрахунку кінцевих споживчих витрат, дозволяє вилучити з розрахунку витрати некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, а також витрати сектору загального державного управління.

Таблиця №1 «Кінцеві споживчі витрати з 2014 по 2020 роки» [12]

Витрати	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%
ВВП України за витратами	1587	100.0	1988	100.0	2386	100.0	2986	100.0	3561	100.0	3980	100.0	4191	100.0
З них витрати														
1) домашніх господарств;	1121	70.6	1332	67.0	1570	65.8	1978	66.3	2439	68.5	2918	73.3	3079	73.4
2) некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	13	0.8	16	0.8	19	0.8	24	0.8	31	0.9	40	1.0	36	0.9
3) сектору загального державного управління	296	18.7	376	18.9	444	18.6	616	20.6	739	20.7	747	18.8	808	19.3
Кінцеві споживчі витрати разом	1430	90.1	1709	86.7	2033	85.2	2618	87.7	3204	90.1	3705	93.1	3923	93.6

Винятком для останнього випадку є державні субсидії на сплату житлово-комунальних послуг як державної допомоги малозабезпеченим, що допомагає частині споживачів оплатити рахунки за фактично спожиті ними послуги ЖКП з конкретно визначеним обсягом споживання.). Своєю чергою, соціальні та інші послуги хоча і є кінцева спожитими послугами, але замовлені державою, споживач не замовляє їх для особистого споживання та не вносить за них принаймні частину оплати, тому вони не є споживчими, а є кінцеве спожитими послугами сектору загального державного управління. Також не є доцільним врахування інших субсидій, адже в них немає ані ініціативи, ані внеску на придбання певних категорій товарів чи послуг з боку споживача. З цих причин, наприклад, в розрахунок не взяті субсидії на проїзд у громадському транспорті, адже, по-перше, споживач не сплачує ці послуги, а по-друге, такі субсидії мають не конкретний характер, оскільки обсяг наданого права на безкоштовний проїзд не підлягає конкретному розрахунку. Тобто пільговик використовує їх не за споживчою потребою, а за наданим правом. Наприклад, для економії кількох гривень, пільговик використовуючи своє право, може скористатись послугами які коштують в 10 разів дорожче. До того ж значна частина перевізників не отримує жодної компенсації від держави за послуги пільговикам, а решта отримує за методологією, що не повною мірою враховує конкретні обсяги наданих послуг.

Таким чином до кінцевих споживчих витрат домогосподарств слід додати субсидії на сплату житлово-комунальних послуг, що склали у:

2014 році 9.6 — млрд. грн. [13].

2015 році — 19.2 млрд. грн. [14]

2016 році — 48.3 млрд. грн. [15]

2017 році — 71.3 млрд. грн. [16].

2018 році — 73.7 млрд. грн. [17].

2019 році 38.1 — млрд. грн. [18]

Отже частка споживчих витрат у ВВП за видатками складала у:

2014 році 1131 млрд. грн. (71.2 % ВВП).

2015 році — 1351 млрд. грн. (68 % ВВП).

2016 році — 1618 млрд. грн. (67.8 % ВВП)

2017 році — 2049 млрд. грн. (68.7 % ВВП)

2018 році — 2513 млрд. грн. (70.6 % ВВП)

2019 році — 2956 млрд. грн. (74.3 % ВВП)

2020 році — 3079 млрд. грн. (73.4 % ВВП).

Таблиця № 2 «Доходи держбюджету та податки сплачені українськими споживачами у 2014 по 2020 роки» [19]

	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Млрд .. грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%
1. Доходи Державного бюджету України	357.1	100.0	534.6	100.0	616.3	100.0	793.4	100.0	928.1	100.0	998.3	100.0	1076.0	100.0
2. Загальні податкові надходження	280.2	78.5	409.4	76.6	503.9	81.7	627.1	79.0	753.8	81.2	799.8	80.1	851.1	79.1
3. Внутрішні податки на товари та послуги	184	51.5	242	45.2	326	52.8	422	53.2	493	53.2	502	50.3	539	50.1
3.1 Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	28	7.9	39	7.3	55	8.9	66	8.3	71	7.7	70	7.0	80	7.5
3.2 Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	17	4.7	24	4.5	35	5.7	42	5.3	48	5.1	53	5.4	58	5.4
3.3 Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	32	8.9	40	7.4	54	8.8	63	8.0	79	8.5	89	8.9	127	11.8
3.4 Податок на додану вартість з імпортних товарів	107	30.0	139	26.0	182	29.4	251	31.6	295	31.8	290	29.0	274	25.5

Таким чином у вказаний період, частка витрат споживачів у формуванні українського ВВП за видатками в середньому складала 70.6 %, що робить їх найбільшими інвесторами української економіки.

Для розрахунку впливу споживачів на формування бюджету необхідно врахувати податки, сплачені споживачами, для чого виникає необхідність дослідження структури споживчих витрат.

Попри те, що українські споживачі, як робітники та суб'єкти господарської діяльності (далі СГД), формують базу для загальнодержавного оподаткування, **але є кілька специфічних податків, що сплачуються українськими громадянами саме як споживачами. До них належать так звані податки на товари та послуги**, а саме акцизні податки а також податок на додану вартість (далі ПДВ). В свою чергу їх розділяють за базою оподаткування товарів та послуг на ті, що вироблені в середині країни та імпортовані. В таблицях №№ 3-5 наведено частку, що отримує державний бюджет від внутрішніх податків на товари та послуги.

При цьому слід зазначити, що в період з 2014 по 2020 роки податкові надходження до зведеного Державного бюджету України складали в ньому в середньому понад 80% . Отже якщо вираховувати долю внутрішніх податків на товари та послуги, від загальних надходжень до зведеного Державного бюджету України, то вона буде в середньому на 26 % вище ніж в наведені в табл. № 2 «Доходи держбюджету та податки сплачені українськими споживачами у 2014 по 2020 роки»

Відповідно до проведених розрахунків, внутрішні податки на товари та послуги в період з 2014 по 2020 роки, формували 51 % бюджету країни.

Для розрахунку частки саме споживачів у формуванні бюджету України необхідно більш детально дослідити структуру вищевказаних податків.

До товарів, що підлягають акцизному оподаткуванню, належать

- Спирт (СГД)
- Лікєро-горілчана продукція (споживачі)
- Виноробна продукція (споживачі)
- Пиво (споживачі)
- Тютюн та тютюнові вироби (споживачі)
- Транспортні засоби (споживачі та СГД)
- Мотоцикли і велосипеди (споживачі та СГД)
- Кузови для моторних транспортних засобів (СГД)
- Операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами, що справлялись до 1 січня 2015 року (СГД)
- Електрична енергія (СГД)

- Пальне (споживачі та СГД)
- Інші підакцизні товари (споживачі та СГД).

Таким чином з 11 основних підакцизних категорій товарів, споживачі повністю, чи переважно сплачують акциз з 4 видів товарів, СГД переважно сплачують акциз з 3 видів товарів, ще з 4 видів товарів, акцизи сплачуються, як споживачами так і СГД.

Отже, для 7 видів товарів, не враховувались окремі випадки купівлі підакцизних категорій товарів, категоріями покупців, для яких не притаманна потреба у таких товарах.

Оскільки розрахунок частки споживачів та СГД при купівлі 4 видів товарів, для задоволення як споживчих, так і господарських потреб, органами статистики та центральними органами виконавчої влади не провадиться, а також, що наприклад, інтенсивність використання палива чи транспортних засобів, цими категоріями може бути істотно різною, то в такому розрахунку було використано розраховані вище показники частки споживачів у формуванні українського ВВП за видатками.

В таблицях №3 «Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів з 2014 по 2020 роки» та № 4 «Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів з 2014 по 2020 роки» наведено розмір сплачених акцизних податків з вироблених та ввезених в Україну підакцизних товарів за категоріями. Проведений розрахунок дозволив визначити середнє значення сплачених споживачами акцизних податків за період з 2014 по 2020 роки у 10.73 % державного бюджету.

В таблиці № 5 «Частка українських споживачів у сплаті податку на додану вартість з 2014 по 2020 роки» наведено розмір сплачені українськими споживачами податків на додану вартість за період з 2014 по 2020 роки у розмірі 26.83 % державного бюджету.

Отже, сумарна частка сплачених споживачами податків, формує приблизно 37.6 % Державного бюджету України, або 47.4 % всіх сплачених в Україні податків. Так за 2020 рік, безпосередньо споживачами сплачено до Державного бюджету України понад 416 млрд. грн.. Це робить українських споживачів найбільшим наповнювачем державного бюджету України.

При цьому, варто зазначити, що український споживач не ухиляється від сплати податків, не намагається зменшити податкове навантаження, він сплачує повну суму покупки з усіма акцизами та НДС. Не сплата НДС та акцизів за контрабандну та контрафактну продукцію придбану споживачами відбувається виключно з вини недобросовісних СГД, що фактично привласнюють різницю у кінцевій ціні товару собі.

Таблиця № 3 «Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів з 2014 по 2020 роки» [19]

	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Млрд. . грн.	%	Млрд. . грн.	%	Млрд. . грн.	%	Млрд. . грн.	%	Млрд. . грн.	%	Млрд. . грн.	%	Млрд. . грн.	%
1. Доходи Державного бюджету України	357.1	100.0	534.6	100.0	616.3	100.0	793.4	100.0	928.1	100.0	998.3	100.0	1076.0	100.0
Частка споживчих витрат у ВВП у відсотках	71.2 %		68 %		67.8%		68.7 %		70.6 %		74.3 %		73.4 %	
- Спирт (СГД)	0.06	0.02	0.08	0.02	0.1	0.02	0.16	0.02	0.15	0.02	0.18	0.02	0.26	0.02
- Лікєро-горілочна продукція (споживачі)	5.38	1.5	5.42	1.01	6.4	1.04	6.25	0.79	6.17	0.67	6.10	0.61	6.46	0.60
- Виноробна продукція (споживачі)	0.90	0.25	1.02	0.19	1.42	0.23	1.61	0.2	1.7	0.18	1.70	0.17	1.72	0.16
-Пиво (споживачі)	2.52	0.71	2.36	0.44	4.1	0.67	4.68	0.59	4.7	0.51	4.70	0.47	4.7	0.44
-Тютюн та тютюнові вироби (споживачі)	16.51	4.62	21.04	3.93	31.8	5.16	39.3	4.96	42.9	4.63	43.1	4.31	52.4	4.87
- Транспортні засоби (споживачі та СГД)	0.07	0.02	0.02	0.01	0.04	0.01	0.07	0.01	0.09	0.01	0.13	0.01	0.07	0.01
з них споживачами	0.05	0.02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.11	0.01	0.06	0.01
-Мотоцикли і велосипеди (споживачі та СГД)	0.02	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
з них споживачами	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
- Кузови для моторних транспортних засобів (СГД)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
- Електрична енергія	0.00	0.00	3.46	0.65	4.03	0.65	4.72	0.60	5.39	0.58	4.8	0.48	2.8	0.26

(СГД)														
- Пальне (споживачі та СГД)	2.61	0.73	5.11	0.96	7.18	1.17	9.47	1.19	9.99	1.08	9.3	0.93	12.0	1.12
з них споживачами	1.86	0.52	3.46	0.65	4.85	0.79	7.77	0.98	7.03	0.76	6.9	0.69	8.95	0.82
Інші підакцизні товари вітчизняного виробництва (споживачі та СГД)	0.11	0.03	0.20	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
з них споживачами	0.08	0.02	0.14	0.03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Частка бюджету України від сплачених акцизних податків на виробництво споживачами	27.3	7.65	33.44	6.25	48.57	7.89	59.61	7.52	62.55	6.74	62.6	6.26	74.23	6.90

Таблиця № 4 «Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів з 2014 по 2020 роки» [19]

	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%
1. Доходи Державного бюджету України	357.1	100.0	534.6	100.0	616.3	100.0	793.4	100.0	928.1	100.0	998.3	100.0	1076.0	100.0
Частка споживчих витрат у ВВП у відсотках	71.2 %		68 %		67.8%		68.7 %		70.6 %		74.3 %		73.4 %	
- Спирт (СГД)	0.04	0.01	0.08	0.02	0.02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
- Лікєро-горілочна продукція (споживачі)	0.55	0.15	0.30	0.06	0.49	0.08	0.68	0.09	0.98	0.11	1.19	0.12	1.43	0.13
- Виноробна продукція (споживачі)	0.13	0.04	0.08	0.02	0.17	0.03	0.33	0.04	0.47	0.05	0.57	0.06	0.77	0.07
-Пиво (споживачі)	0.05	0.01	0.03	0.02	0.05	0.01	0.07	0.01	0.1	0.01	0.13	0.01	0.17	0.02
-Тютюн та тютюнові вироби (споживачі)	1.59	0.45	1.19	0.22	1.42	0.23	0.52	0.07	0.63	0.07	1.10	0.11	2.29	0.21
- Транспортні засоби (споживачі та СГД)	0.83	0.22	2.46	0.46	2.65	0.43	3.59	0.45	4.44	0.48	11.89	1.19	10.99	1.02
з них споживачами	0.59	0.16	1.67	0.31	1.80	0.29	2.47	0.31	3.13	0.34	8.83	0.88	8.07	0.75
-Мотоцикли і велосипеди (споживачі та СГД)	0.02	0.01	0.02	0.00	0.04	0.01	0.06	0.01	0.06	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
з них споживачами	0.01	0.00	0.01	0.00	0.03	0.00	0.04	0.00	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
- Кузови для моторних транспортних	0.01	0.00	0.04	0.01	0.08	0.01	0.07	0.01	0.06	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00

засобів (СГД)														
Пальне (споживачі та СГД) з них споживачами	13.48	3.78	19.82	3.70	30.00	4.87	36.16	4.56	40.92	4.41	38.3	3.83	41.99	3.90
	9.60	2.69	13.48	2.52	20.34	3.30	24.84	3.13	28.89	3.11	28.46	2.85	30.82	2.86
Інші підакцизні товари вітчизняного виробництва	0.11	0.03	0.31	0.05	0.09	0.01	0.06	0.01	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
(споживачі та СГД) з них споживачами	0.08	0.02	0.21	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Частка бюджету України від сплачених акцизних податків на імпорт споживачами	12.6	3.52	16.97	3.21	24.30	3.94	28.95	3.65	34.24	3.69	40.28	4.03	43.55	4.05

Таблиця № 5 «Частка українських споживачів у сплаті податку на додану вартість з 2014 по 2020 роки» [19]

	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Млрд. . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд . грн.	%
1. Доходи Державного бюджету України	357.1	100.0	534.6	100.0	616.3	100.0	793.4	100.0	928.1	100.0	998.3	100.0	1076.0	100.0
Частка споживчих витрат у ВВП у відсотках	71.2 %		68 %		67.8%		68.7 %		70.6 %		74.3 %		73.4 %	
Податок на додану вартість	139	38.9	179	33.5	236	38.3	314	39.6	375	40.4	379	37.9	401	37.3
Частка бюджету України сплаченого споживачами ПДВ	98.9	27.7	121.7	22.8	160.0	26.0	215.7	27.2	264.8	28.5	281.6	28.2	296.5	27.4

3. Аналіз підґрунтя для функціонування тіньової економіки на ринку споживчих товарів та послуг (у тому числі через невикористання реєстраторів розрахункових операцій (далі РРО));

На основі результатів оцінки Medina and Schneider (2018) рівень тіньової економіки у світі в середньому становить 31,77% від загального ВВП. [20].

Наприклад, у розвинених країнах тіньова економіка становить, за різними оцінками, 12 – 16% ВВП, у країнах, що розвиваються, – від 23 до 25 % ВВП, у країнах з перехідною економікою від 30 до 50 % ВВП. [21]

В Україні рівень тіньової економіки за розрахунками Мінекономрозвитку мав наступні значення: в 2018 – 30 % [22] (за іншими даними 32% [23]), в 2019 – 28% [24] в 2020 – 31% [25].

Тіньовий сектор економіки, формується залежно від інституційного середовища в країні, під впливом низки суспільних відносин, де економічна складова переплетена з політичними, правовими, психологічними, та іншими аспектами.

Існує чотири основні методи розрахунку тіньової економіки.

- метод «витрати населення - роздрібний товарооборот і послуги»;
- електричний метод;
- монетарний метод;
- метод збитковості підприємств.

Мінекономрозвитку бере переважно до уваги розрахунок за найбільш поширеним методом «витрати населення — роздрібний товарообіг» [26].

Розрахунок тіньової економіки, наведено в таблиці № 6 «Тіньова економіка України у 2018-2020 роках розрахована за методом «витрати населення — роздрібний товарообіг». У вказаний період в середньому він складав 30.7 %.

Таблиця № 6 «Тіньова економіка України в 2018-2020 роках розрахована за методом «витрати населення — роздрібний товарообіг»

	2018 рік		2019 рік		2020 рік		В середньому за 2018-2019 роки	
	Млрд. грн.	% ВВП	Млрд. грн.	% ВВП	Млрд. грн.	% ВВП	Млрд. грн.	% ВВП
ВВП України з врахуванням тіньової економіки за методом «витрати населення — роздрібний товарообіг	5069	100.0	5804	100.0	6059	100.0		100.0
Офіційний ВВП України за витратами	3561	70.3	3980	68.5	4191	69.2	3561	69.3
Витрати домашніх господарств [12]	2439		2918		3079		2812	
Оборот роздрібної торгівлі [27]	931		1094		1211		1211	
Розмір тіньової економіки за 2018-2019 роки за методом «витрати населення — роздрібний товарообіг	1508	29.7	1824	31.5	1868	30.8	1733	30.7%

Таким чином за методом «витрати населення — роздрібний товарообіг» Україна має середній по світу рівень «тіньової економіки». Але він значно вище ніж в розвинених країнах. Фактично цей рівень відповідає країнам з перехідною економікою.

Отже, з врахуванням того, що обсяг «тіньової економіки» у 2020 році складав 30.8% та знаючи частку споживачів у сплаті ПДВ та акцизів, можна вирахувати розмір втрат бюджету від тіньової економіки за цими категоріями податків. ***Так бюджет у 2020 році (щонайменше) недотримав від сплати споживачами 134.5 млрд. грн.. від ПДВ, та 53.4 млрд. грн.. від акцизів.***

До основних видів тіньової діяльності на споживчому ринку слід віднести такі явища, як; реалізація на споживчому ринку контрабандної, контрафактної та необлікованої продукції.

Всі інші види тіньової діяльності, такі як: нелегальна заробітна плата, приховування доходів та/або перебільшення видатків, хабарі, тощо, по суті є наслідками реалізації на споживчому ринку контрабандної, контрафактної та необлікованої продукції (легальних виробництв), мета яких приховати фінансові результати такої реалізації. Реалізація такої продукції стає можливою переважно через відсутність обліку розрахункових операцій.

Дослідження обсягів контрабанди в Україні не тільки непрямо підтверджують наведені розрахунки обсягів «тіньової економіки», але і свідчать про те, що ці цифри насправді скоріш за все, ще вище. Так за дослідженнями Європейської бізнес асоціації доля фальсифікату та контрафакту на ринку складає: кава 40%; алкогольні напої 60%; побутова техніка 50%, засобів захисту рослин – 25% [28]. Отже, оцінка розмірів контрабанди у відсотках приблизно дорівнюють наведеним розрахункам тіньової економіки.

Оскільки єдиної методології (як для оцінки «тіньової економіки» затвердженої Наказом Мінекономіки від 18.02.2009 N 123) для розрахунку обсягів контрабанди наразі не існує, а вхідні данні можуть відрізнятись. То і оцінки рівня контрабанди в Україні в різних дослідженнях різняться. Так за даними одних з найповажніших дослідників незалежної Групи макроекономічного аналізу Ukraine Economic Outlook, рівень контрабанди в Україні за 2020 рік склав майже 15.5 млрд. доларів США, а прогноз на 2021 рік передбачає зростання контрабанди до майже 17.5 млрд. доларів США [29].

Розрахунки нашого інституту, що базуються на порівняння розрахунку тіньової економіки, оцінки частки контрабанди на ринку, та обсягу легального імпорту наведених Держстатом України (див. табл. № 7),

свідчать про те, що рівень контрабанди може бути ще на 10-15% вище, ніж у вказаному дослідженні Ukraine Economic Outlook.

Таблиця № 7 Приблизний розмір завезеної контрабанди в Україну у 2018 - 2020 роках

	2018 рік	2019 рік	2020 рік	В середньому
	Млрд. дол. США	Млрд. дол. США	Млрд. дол. США	Млрд. дол. США
Коефіцієнт частки споживчих витрат у ВВП	0.706	0.743	0.734	0.728
Імпорт загалом [30]	57.2	60.8	54.1	57.4
Частка споживчих витрат на імпортні товари	40.4	45.2	39.7	41.8
Частка ймовірного розміру тіньової економіки у відсотках	29.7%	31.5%	30.8%	30.7 %
Частка офіційного ВВП України за витратами у відсотках	70.3%	68.5%	70.2%	70.3%
Приблизний розмір контрабанди в Україну в млрд.. дол.. США	17.1	20.8	17.5	18.5
Середній курс долара	27.2 [31]	25.8 [31]	26,95 [32]	26.65
Приблизний розмір контрабанди в Україну в млрд.. грн	498	568	485	517

Приблизний розмір контрабанди у вказаний період = Імпорт * коефіцієнт частки споживчих витрат / частку офіційний ВВП у вказаний період * частку тіньової економіки * 100

Таким чином частка контрабанди споживчих товарів в тіньовій економіці може за різними оцінками коливатись від 15 до 30 %.

Враховуючи, що середні витрати домашніх господарств за цей період оцінено в 105 млрд. дол.. США, (тобто імпорт споживчих товарів складає 40 % від загальної кількості спожитих товарів та послуг), а також враховуючи рівень «тіньової економіки» логічно зробити висновок, що або рівень контрабандних товарів в ній вищий за 30 %, або, що рівень контрафактної та без облікової продукції (виготовленої в середині країни) приблизно дорівнює наведеним оцінкам контрабанди. Отже,

українські споживачі купують контрабандної контрафактної та без облікової продукції на суму, що приблизно дорівнює 1 трлн. грн.. на рік. Що можна також вважати непрямими або потенційними втратами споживачів, адже на такі товари не розповсюджується гарантія, а відсутність контролю на всіх етапах просування таких товарів до споживача, створює умови для потенційної можливості реалізації товару більш низького рівня якості чи безпеки. Також не маловажним фактором є складності з відновленням порушених прав споживачів, через відсутність необхідної інформації чи документації.

Однією з основних загроз, яку представляє «тіньова економіка» для економічної системи, є спотворення механізмів дії законів та інструментів ринку, що призводить до неефективності механізмів стимулювання економіки, стримуючи економічний розвиток країни. Тобто, фактично мова йде про недобросовісну конкуренцію з боку недобросовісного бізнесу, яка шкодить і легальному бізнесу і споживачу. Фактично, віддача від «тіньової економіки» суспільству тяжіє до нуля. За наявними розрахунками тіньова економіка має вкрай низьку продуктивність в порівнянні з офіційною економікою. Працівник залучений до неї додає тільки 15 відсотків від вартості на одного працівника офіційної компанії; - в середньому заробітна плата приблизно 50% від зарплат у невеликих офіційних фірмах та менш як одна третина ніж у великих офіційних фірмах [33].

Але навіть ці 15 % які суспільство отримує від діяльності працівників «тіньової економіки» відбувається не за рахунок їх діяльності, а за рахунок того, що весь обіг не можливо повністю приховати. Крім того, не завжди асортимент таких компаній представлений виключно контрабандною та контрафактною продукцією.

З точки зору суспільства у цілому «тіньова економіка» не виробляє ніяких нових товарів чи послуг (те що виробляється не несе користі суспільству, адже переважно шкодить і споживачам і чесному бізнесу і державі). Вигодами, які отримуються від такої економіки, користуються невеличка група людей за рахунок втрат, які несуть всі інші члени суспільства. При цьому втрати від недобросовісного бізнесу надзвичайні, адже він руйнує чесну конкуренцію та підриває довіру споживачів до ринку.

В наслідок того, що така продукція не підлягає обліку та нагляду, то і контроль якості в неї нижчий, вона несе набагато більші загрози, а у разі коли ці загрози стають реальними фактами порушення споживчих прав, споживачі не мають жодних гарантій їх захисту. Відповідно неякісна (часто небезпечна) продукція за умов чесної конкуренції, ефективності державного нагляду за ринком та поінформованості споживачів, практично зникне з

ринку, тому її обсяги перейдуть до легальних виробництв, тому суспільство від цього тільки виграє. Частка тіньової економіки у ВВП за витратами, наочно демонструє можливість збільшення на третину обсягів купівлі товарів у добросовісних суб'єктів господарювання, українськими споживачами. Відповідно це збільшить кількість робочих місць, заробітну платню, тим самим запускаючи ефект «мультиплікатора», що продукує постійне зростання економіки.

Серед основних причин «тіньової економіки» виділяють:

1. низьку ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки
2. високий рівень корупції;
3. низька ефективність функціонування органів судової системи;
4. низький рівень захисту прав власності;
5. високий рівень криміналізації економіки;
6. потужний податковий тиск на суб'єктів підприємницької діяльності;
7. правова незахищеність суб'єктів підприємницької діяльності;
8. створення переваг для тіньових видів економічної діяльності щодо легально функціонуючих підприємницьких структур. [34].

В свою чергу, для отримання незаконних конкурентних переваг недобросовісні господарюючі суб'єкти зацікавлені:

- в «хаосі» на споживчому ринку та законодавстві;
- корупції та неефективності роботи органів влади для забезпечення захисту споживчих прав та чесної конкуренції на споживчому ринку;
- відсутності процедур та механізмів для ефективної роботи всіх рівнів врегулювання споживчих спорів;
- наданні інформації або рекламі для споживачів, що вводить в оману, якщо вона спонукає або може спонукати споживача дати згоду на здійснення правочину, на який в іншому випадку він не погодився б, шляхом надання йому неправдивої чи неповної інформації або ненадання інформації;
- відсутності прозорості господарської діяльності та простежуваності просування продукції на споживчому ринку;
- низькій споживчій освіті та поінформованості. [35]

Недобросовісний бізнес переважно нічого крім хабарів не сплачує, а сплатити хабар завжди дешевше ніж чесно сплачувати всі податки та

мита, додержуватись вимог якості та безпеки, надавати якісне сервісне обслуговування.

Неякісні товари, та неможливість отримати відшкодування позбавляють грошей українські домогосподарства, підриває їх довіру до ринку та інновацій. При цьому, такий бізнес не зазнає жодних репутаційних втрат (репутація для малих та середніх СГД за умови відсутності довіри у споживача до ринку не встигає сформуватись), адже він завжди може провести «ребрединг», змінивши назву фірми чи товару, або взагалі підробивши інший відомий бренд.

Нічого недобросовісний бізнес не вкладає і в подальший розвиток економіки. Оскільки завезення контрабанди, чи виробництво контрафакту на незареєстрованих потужностях, не вимагає великих капіталовкладень чи створення офіційних (або просто нових) робочих місць, а це утворює умови для руйнації чесного бізнесу, зменшенню доходів громадян та розквіту безробіття [36].

Утворюється, певна «інституційна пастка» коли прийняття логічних економічних рішень з додержання законодавства, сплата податків, прозора звітність, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції побудованої на найкращому задоволенні потреб споживачів більше не здається логічною, а господарюючі суб'єкти починають конкурувати в недобросовісних схемах, що руйнують чесну економіку, дезорієнтують споживача та підривають його довіру до ринку. [36].

Саме через таке спотворення механізмів дії законів та інструментів ринку, перестають діяти такі широко розрекламовані для українського суспільства, прихильниками ліберальної економіки, принципи «невидимої руки ринку» та «laissez-faire». Як зауважив у 2014 році в книзі «По той бік невидимої руки. Підстави нової економічної науки», шеф-економіст світового банку у 2012-2016 роках – Каушик Басу: «невидима рука ринку та принцип laissez-faire діє лише там, де є видима рука держави» [37].

Звичайно, що мова не йде про тотальний державний, репресивний контроль. Мова йде про прозорі правила функціонування економіки обов'язкові для виконання всіма суб'єктами господарювання. При цьому важливо, щоб ця обов'язковість була гарантована.

Термін «тіньова економіка» достатньо влучний, адже він точно передає основний зміст того, завдяки чому це явище стає можливим. Така економіка працює, там де є можливість для існування «тіні», тобто відсутня прозорість торгівлі та відсутність простежуваності у просуванні товарів та послуг.

Тому зусилля уряду мають концентруватися насамперед, на «прозорість» тобто запровадженні заходів, спрямованих на мінімізацію впливу системних чинників тінізації економіки, за двома основними напрямками:

- створення правового підґрунтя для забезпечення функціонування ефективних механізмів та інструментів, що забезпечують прозорість торгівельних розрахунків зі споживачами та простежуваність просування товарів (як для державного та недержавного контролю за ринком, так і для споживачів);
- забезпечення ефективного державного та недержавного контролю за ринком, побудованої на гарантіях чіткої взаємодії державного та недержавного контролю за ринком, та міждержавних органів.

Із всіх можливих інструментів які теоретично можна застосувати для забезпечення прозорості торгівельних розрахунків зі споживачами та простежуваності просування товарів на споживчому ринку, єдиним реальним інструментом є застосування реєстраторів розрахункових операцій (далі РРО) з видачею споживачам фіскальних чеків (невидачу такого документу не приховати, а зміст інформації (як буде продемонстровано нижче найбільш повний серед затверджених розрахункових документів) не змінити).

Подібну думку зокрема висловлює і М.В. Продан «реєстратори розрахункових операцій – це єдиний механізм з наведення ладу в системі державних фінансів. Без касових апаратів ми ніколи не переможемо контрабанду, оскільки роздрібні мережі не зможуть безконтрольно її використовувати та готівкою розраховуватися з контрабандистами. Доки в Україні можна продати цей товар за готівку без контролю, доти й стоятиме питання контрабанди. Якщо ніхто не купуватиме цей товар без супутніх документів, не буде й попиту». [38].

Опоненти обов'язкового впровадження РРО, в статті «Мікробізнес і касові апарати: друзі чи вороги?» теж визнають, що без тотальної фіскалізації «тіньову економіку» та контрабанду не перемогти, адже ***«Якщо такий товар заходить в Україну, то він обов'язково буде проданий. Чи через ринки, які не використовують касові апарати, чи через суб'єкти підприємництва з касовими апаратами, неплатників ПДВ, які будуть проводити їх через фіктивні накладні. Тобто це не зупинить ні контрабанду, ні контрафакт»*** [39].

Отже, цією заявою було, фактично визнано, що за мікро підприємствами, ховаються величезні компанії що завозять контрабанду та виготовляють контрафакт, і без обов'язкового використання РРО цими суб'єктами ці явища не зупинити.

4. Аналіз доводів опонентів обов'язкового використання РРО

Тема обов'язкового застосування РРО набула істотного суспільного резонансу, з'явилась як багато прихильників так і опонентів цієї законодавчої ініціативи.

Така активність опонентів обов'язкового використання РРО викликає постійне відтермінування внесення змін до законодавства, що врегульовує питання запровадження РРО.

Оскільки, в цьому дослідженні відстоюється переваги обов'язкового використання РРО, то виникає необхідність приділити увагу основним тезам опонентів її запровадження.

Основні тези опонентів обов'язкового використання РРО відображено в так званому Policy Paper «Як зменшити можливості для ухилення від сплати податків при імпорті та продажі товарів, зокрема через зловживання спрощеною системою оподаткування?» підготовленому представниками Інститут соціально-економічної трансформації [33].

1. *Відсутність реального економічного ефекту від обов'язкового застосування РРО СГД зі спрощеною системою оподаткування.* На думку цих авторів «тіньова економіка» пов'язана практично виключно з великим та середнім бізнесом, а частка СГД зі спрощеною системою оподаткування на ринку настільки мала, що тіньові обороти на мікрорівні не варті уваги. Для демонстрації абсурдності можливості тіньових оборотів через спрощену систему оподаткування було наведено приклад 2014 р. Відповідно до наведених даних при оцінці тіньової економіки у 35%, а це на думку авторів майже 1 трлн. грн., весь чистий задекларований оборот СГД зі спрощеною системою оподаткування складав 235 млрд. грн. (це думку авторів 7% від загального роздрібного обороту). Посилаючись на дослідження авторів аналітичної роботи, зробленою програмою USAID ЛЕВ у 2015, повідомляється, що зловживання з перевищенням оборотів представниками другої групи СГД зі спрощеною системою оподаткування не перевищує 14 млрд. гривень. Далі автори (ст. 19-20) розвивають свою думку та посилаючись на певні припущення (замість офіційних даних чи розрахунків), визначили суму доходів СГД зі спрощеною системою оподаткування в 13.2 млрд. грн.. у 2013-2014 роках та назвали суму ймовірних втрат державного бюджету від другої групи СГД зі спрощеною системою оподаткування у 264 млн. грн.. Також стверджується, що незважаючи на систему оподаткування сума надходжень від підприємців – фізичних осіб на загальній та спрощеній системах майже не відрізняється.

2. *Аргументи прихильників фіскалізації щодо недоотримання коштів бюджетом внаслідок заниження обсягів продажу не є коректним: адже згідно з законом, всі підприємці на спрощеній системі оподаткування мають вести книгу обліку доходів, у якій показувати свої продажі, і хоча автори визнають, що ведення такої книги чисто формальне, але вважають таке недоотримання незначним та невартим уваги;*
3. *Митний пост-аудит який на думку авторів є основним лейбмотивом прихильників впровадження РРО в ЄС є повністю не ефективний в Україні, з її корупцією на митниці. Простіше та ефективніше запровадити чесний контроль на митниці, ніж у торговельний мережі;*
4. *Використання РРО, жодним чином не перешкоджає реалізації контрабандної та контрафактної продукції;*
5. *Холодний клімат країни, перешкоджатиме використанню РРО які на морозі просто не зможуть працювати;*
6. *В країні немає стабільного покриття мобільним Інтернетом, отже інформація не зможе потрапляти на визначені у законодавстві сервера податкової служби.*
7. *Роль РРО можуть виконувати POS-термінали, це дешевше та простіше для бізнесу, використання якого занадто дороге. В якості приклада наведена цифра у 26 тис.грн. для одного РРО за перший рік їх запровадження з яких 7.5 тис. вартість РРО, а відповідно решта це щорічне обслуговування, що правда автори визнають, що певні розрахунки твердять, про можливу вартість для першого року використання у суму від 1.7 до 7.2 тис. грн;*
8. *РРО без контролю за видачею чеків не працює, отже контроль буде підставою для корупції;*

Для відповіді на всі застереження опонентів впровадження РРО, за суттю їх, можна об'єднати в чотири блоки питань та відповідей.

Чи дійсно відсутній реальний економічний ефект від обов'язкового застосування РРО суб'єктами господарчої діяльності (СГД) зі спрощеною системою оподаткування, і чи дійсно бюджет недоотримає незначні кошти?

Перші два у списку та найголовніші за змістом застереження опонентів впровадження РРО достатньо поверхові.

Наведемо основні приклади такої поверховості;

- По-перше, розмір «тіньової економіки» у 35% (посилання на Мінекономрозвитку) в 2014 році визначено ними майже 1 трлн. грн.. Але враховуючи, що ВВП України в 2014 році складав 1586 млрд. грн., то 35%

«тіньової економіки» складають лише 854 млрд. грн.. Звичайно автори могли округлити, але для наукового дослідження округлення майже в 146 млрд. грн.. занадто вільне.

По-друге, заява, що задекларований оборот СГД зі спрощеною системою оподаткування у 235 млрд. грн. складає близько 7% від загального роздрібного обороту, не відповідає елементарним розрахункам. Так, за даними Держстату України загальний обсяг роздрібною торгівлі у 2014 році складав 1340 млрд. грн., а це значить, що в такому випадку частка СГД зі спрощеною системою оподаткування складає не менше 17.5 %.

По-третє, посилання на дослідження, зроблені програмою USAID ЛЕВ у 2015 році які ніби розраховували зловживання з перевищенням оборотів СГД другої групи на спрощеній системі оподаткування не більше як 14 млрд. грн.. не коректне. Оскільки не стосується озвученого питання. В цьому розрахунку USAID ЛЕВ, не досліджувала можливі втрати бюджету від спрощеної системи оподаткування. Подібна цифра розраховувалась, для визначення розміру скорочення витрат на облік та звітність для СГД на спрощеній системі оподаткування і складала не 14 млрд. грн.. а подібна сума у 13.9 млрд. грн.. Крім того в дослідженні USAID ЛЕВ (згідно з їх власними коментарями) у розрахунках присутні офіційно задекларовані доходи СГД на спрощеній системі оподаткування, тому зрозуміло, що різниця між задекларованими, та реальними доходами може мати істотні відмінності, особливо коли ці данні беруться для оцінки рівня тіньової економіки. Отже, незважаючи на те, що опоненти запровадження РРО, спробували обґрунтувати свої позиції дослідженнями USAID ЛЕВ, виявилось, що такі посилання по факту не відповідають ані меті, ані змісту приведенного дослідження USAID ЛЕВ [40].

Що стосується, розрахунків, що назвали суму ймовірних втрат державного бюджету від другої групи СГД зі спрощеною системою оподаткування у 264 млн. грн., у 2013-2014 роках розрахованого на певних припущеннях (без будь-яких посилань), на підставі розрахунку доходу цих підприємців у 13.2 млрд. грн.. то наведенні нижче елементарні розрахунки спростовують це.

Враховуючи, що за даними Державної фіскальної служби України від 12.09.2013, з 1 млн. 255 тис. фізичних осіб-підприємців в Україні спрощену систему оподаткування 56 % обрали другу групу [41], легко вирахувати їх приблизну кількість у 703 тисячі осіб. Отже, за логікою опонентів запровадження обов'язкового використання РРО, їх середній дохід склав 18.8 тис. грн.. на рік (приблизно дорівнює мінімальні

заробітній платі на той час). Це вкрай дивно для СГД які у 2015 році (ст.11) самі визначили свій дохід в межах від 300 тис. грн.. до 1.5 млн. Тобто автори дослідження, в своїх розрахунках наводять данні, які щонайменше в 20 разів менше, за ті, які задекларували самі СГД. І це при тому, що ця сума була офіційно задекларованою такими СГД, відповідно реальна сума може відрізнятись, а враховуючи мету «тіньової економіки» приховувати доходи, а не навпаки їх завищувати, то сума може бути значно більша. Це в цілому відповідає наведеному вище розрахунку, відповідно до якого у 2014 розмір тіньової економіки приблизно складав 854 млрд. грн. на рік.

Отже, якщо йти за логікою вищевказаних дослідників, вся сума втрат від «тіньової економіки», за винятком 0.26 млрд. грн., є наслідком недобросовісної діяльності платників податків з загальною системою оподаткування. Тобто, на системі оподаткування яка дозволяє здійснювати набагато ефективніший контроль, аніж спрощена, що явно не відповідає дійсності.

Враховуючи, що кількість СГД на спрощеній та на загальній системі оподаткування майже однакові (див. таблицю № 9), то можна допустити припущення, що їх розмір та частка на ринку приблизна однакові. В реальності, за офіційними державними даними *розмір сплачених податків на прибуток за загальною системою оподаткування за період з 2016 по 2020 роки більший від спрощенців майже в 4.9 рази.*

Таким чином, якщо припущення основане на рівності кількості СГД на спрощеній та на загальній системі оподаткування, щодо їх приблизно однакових розмірів вірно, то можна припустити, що ***в 2020 році 90.8 млрд. грн), податків на доходи було недораховані у бюджет.***

Звичайно, цей заснований на припущеннях розрахунок не є точним, він не враховує великі підприємства, які за розрахунками Держстату за період з 2014 по 2018 роки займали в середньому 36% ринку [42]. Не враховує він і рівень інтенсифікації та професійності використання праці та ресурсів на них. Але разом з тим оскільки головними бенефіціарами від «тіньової економіки» є великі недобросовісні СГД, то саме частина цих великих підприємств виробляє чи завозить контрафактну, контрабандну та безоблікову продукцію. Реалізується така продукція саме там де немає обліку, тобто переважно, через СГД, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування і де рівень контролю вкрай низькій. Крім того, самі великі та середні СГД часто приховують свої прибутки та знижують податки, через створення фіктивних СГД спрощенців. Така діяльність великих

недобросовісних СГД значною мірою нівелює ймовірність істотності вищевказаних відхилень.

Також важливо, нагадати, що розраховані вище втрати від не нарахованих податків на доходи, не єдині втрати державного бюджету. Як було вище встановлено, у 2020 році бюджет недотримав від сплати споживачам 134.5 млрд. грн.. від ПДВ, та 53.4 млрд. грн.. від акцизів. Враховуючи, що частка СГД на спрощеній системі оподаткування складає 48.9% від загальної кількості СГД (див. Табл. 9), а приховувати обсяги торгівлі та базу оподаткування без обліку простіше то, що найменше 91.9 млрд. грн.. за рік було втрачено за цими видами податків через спрощену систему оподаткування.

Отже, мінімальні втрати бюджету (враховуючи податок на прибуток) від використання спрощеної системи оподаткування такими суб'єктами за 2020 рік складає 182.7 млрд. грн..

Саме, обов'язковість застосування РРО, нарешті відокремить дійсно мікро бізнес, від недобросовісного великого, що приховується від оподаткування.

Чи дійсно так званий митний постаудит запроваджений ЄС повністю не ефективний в Україні, у зв'язку з її корупцією на митниці, чи дійсно потрібно боротися з контрабандою лише там, і чи правда, що використання РРО, не перешкоджає реалізації контрабандної та контрафактної продукції?

Україна офіційно та на конституційному рівні, визначила свої євроінтеграційні прагнення, тому досягнення сумісності з країнами-членами ЄС, в будь-яких сферах у тому числі і у сфері обов'язкового впровадження РРО для так званого митного постаудиту, має бути беззаперечним пріоритетом розвитку держави. Також досить дивним виглядають думки, щодо несвоєчасності та неможливості перенесення в Україну досвіду ЄС, з боку тих самих людей, котрі повністю підтримують будь-який досвід ЄС, який веде к послабленню прямого втручання держави в економіку, але повністю, заперечуючи той самий досвід впливу на недобросовісну господарську практику.

Також слід, зазначити, що РРО є ефективним механізмом боротьби не тільки з контрабандною, але і з контрафактною продукцією.

Що стосується зауваження опонентів обов'язкового застосування РР про побудову некорумпованої митниці, та необхідності всього контролю за контрабандними товарами здійснювати лише на митниці без контролю в середині країни, то, такі зауваження по суті суперечать самі собі. Підґрунтям корупції є концентрація контролю в одних руках, відсутності

прозорості, та неможливості зовнішнього контролю та пост-контролю. Саме можливість пост-контролю, який зможе ініціювати будь-який член суспільства, та який в будь-який час дозволить відстежити завезену контрабандні товари до самої митниці, буде вирішальним фактором для руйнації корупційних схем.

По-перше, досвід спроб побудови в Україні не корумпованої митниці вже має кілька десятиріч історії. Простоти в цьому процесі за цей час ніхто не помітив. Цей «довгобуд», досі ніхто не побудував і без істотної зміни підходів, щодо пост-контролю на споживчому ринку у тому числі недержавними інститутами та споживачами, скоріш за все в найближчі кілька десятиріч і не побудує.

По-друге, як вже зазначалось на ст.3-4 цього дослідження, головна мета Європейської економічної політики не стільки наповнення бюджету від надходжень з митниці (це важливе, але не головне завдання), скільки боротьба з недобросовісною конкуренцією, з метою розвитку чесного конкурентного середовища та захисту прав та інтересів споживачів. Досягається ця мета прозорістю розрахунків та простежуваністю руху товарів на споживчому ринку.

При цьому одночасно за прикладом ЄС потрібно підвищувати роль споживача та різних недержавних організацій в питаннях захисту прав споживачів. Важливо розуміти, що хабарі втрачають зміст, коли їх потрібно дати кожному споживачу. В свою чергу представники влади будуть переважно відмовлятися від практики вимагати (приймати) хабарі, коли будуть розуміти, що їх буде відносно легко викрити внаслідок пост-контролю який може ініціювати будь-який споживач будь-де на споживчому ринку України.

Головна перевага у використанні РРО - це прозорість розрахункових операцій для кожного та гарантія отримання (відновлення втраченого) фіскального чека встановленого зразка для кожного споживача.

Якщо кожен споживач буде знати, що фіскальний чек йому мають видати будь-де, кожен з легкістю зможе відстежити випадки їх невидачі.

Обов'язковість наявності фіскального чеку, дозволяє виконати обов'язок держави визначений у статті 42 Конституції України, щодо захисту прав споживачів та конкуренції у підприємницькій діяльності, неприпустимості неправомірного обмеження конкуренції та заборони недобросовісної конкуренції.

Несплата податків в США є тяжким злочином, це виклик всьому суспільству, і обов'язок держави ліквідувати підґрунтя для цього виклику.

Недобросовісні суб'єкти господарювання використовують безоблікову торгівлю як механізм, що дозволяє їм порушувати права та інтереси споживачів, а також отримувати неправомірну перевагу перед добросовісним бізнесом (через несплату податків, занижену якість, відсутність гарантійного та пост гарантійного обслуговування тощо), то запровадження механізму обов'язкового застосування РРО має стати для держави певною «червоною лінією» яка не обговорюється. Адже за цією лінією знаходяться права та інтереси споживачів та добросовісного бізнесу тобто основних пріоритетів функціонування будь якої правової держави.

Тому держава, не тільки має встановити законодавчі вимоги, щодо обов'язкового застосування РРО, вона має стимулювати споживачів (наприклад через запропонований механізм кеш беку за спробу нанесення шкоди споживачу, лотереї за чеками чи запровадження процедури Tax Free для іноземних туристів) та добросовісний бізнес (через впровадження процедур впливу на недобросовісний бізнес) до самозахисту, то процес уваги до невидачі фіскальних чеків набере загальносуспільної уваги, отже це унеможливить не використання РРО.

Якщо до процедури перевірки факту невидачі фіскального чека додати обов'язковість перевірки причини його невидачі через перевірку наявних документів, що дозволяють простежити весь “ланцюг” постачання цього товару. Запроваджена процедура ринкового нагляду, зобов'язує СГД, зберігати документацію, що дозволяє ідентифікувати суб'єкта господарювання, який поставив їм продукцію та суб'єкта господарювання, якому вони поставили продукцію, то вірогідність реалізації контрабандної та контрафактної продукції істотно знизиться. Ця прозорість взагалі стає беззаперечною, за умови приєднання цих пристроїв до серверів та баз даних у ДФС, з можливістю перевірити справжності фіскального чеку споживачами.

Фіскальний чек несе великий обсяг інформації який дозволяє ідентифікувати продавця та його місцезнаходження, а також практично всю інформацію про товар (включно з цифровим значенням штрихового коду та його споживчими властивостями) [43].

Таким чином, по-перше, кожен споживач гарантовано отримає розрахунковий документ встановленої форми з усією потрібною для його захисту інформацією (у разі його втрати, отримає можливість для його реального відновлення).

По-друге, у разі перевірки СГД, що використовує РРО не викликатиме жодних проблем, встановити не тільки обсяги реалізованого товару, але і його конкретні найменування та характеристики, необхідні для порівняння з наявними документами про надходження товарів. Зауваження, що під контрабандний товар можна підкладати фальшиві документи про походження товару випущені спеціально для цього відкритими фірмами одноднівками на практиці (за умови обов'язкового використання РРО) застосувати буде майже не можливо.

Мати постійно повний перелік підроблених документів, для будь-якої спонтанної ситуації у будь-якого СГД на ринку через якого реалізується контрабандна та контрафактна продукція, це майже нездійсненне завдання.

Дійсно, далеко не кожний підприємець може відрізнити підроблені документи про походження товару. Але якщо суб'єкт господарювання не зацікавлений в реалізації контрабанди, то по-перше, ймовірність купівлі товарів у фіктивних фірм відкритих на кілька днів, майже дорівнює нулю, оскільки більшість ФОПів працюють тривалий час з перевіреними постачальниками, а по-друге, цьому може перешкодити звичайна процедура приймання та огляду товару. Наприклад відсутність на складну побутову техніку гарантійних документів, інформації державною мовою, невідповідність пакування та інформації на товарі, відмова у наданні реквізитів, декларацій відповідності, тощо, є підставою для підозри щодо походження товару. Якщо, постачальник не здатен усунути ці недоліки, це підстава для припинення господарських відносин з ним. Також, розриву подібних відносин можуть сприяти скарги споживачів, коли під час їх вирішення відкриваються обставини неофіційного походження товару.

Крім того, тепер кожен СГД, має враховувати в своїй діяльності принципи простежуваності товарів закладені в українському законодавстві, щодо ринкового нагляду як за продовольчими, так і непродовольчими товарами. Такий принцип накладає на СГД обов'язок надавати на запит органів ринкового нагляду документацію, що дає змогу ідентифікувати:

- 1) суб'єкта господарювання, який поставив їм продукцію;
- 2) суб'єкта господарювання, якому вони поставили продукцію.

За цієї умови СГД знімає з себе відповідальність, в іншому випадку особою, що ввела таку продукцію в обіг, вважається кожен СГД в ланцюгу постачання відповідної продукції, який протягом строку проведення перевірки не надав документацію, що дає змогу встановити найменування та місцезнаходження виробника або особи, яка поставила суб'єкту господарювання цю продукцію.

Таким чином, добросовісний СГД, як ніхто зацікавлений в тому, щоб не купувати товар невідомого походження у невідомих постачальників.

Крім, того реалізація контрабандної та контрафактної продукції з використанням РРО втрачає, будь-який економічний сенс, адже головна мета такої продукції уникнути оподаткування та обліку, а саме це при обов'язковості використання РРО буде зробити майже неможливо.

Також, слід пам'ятати, що відповідальність за правопорушення має бути пропорційно більшою за обсяги отриманої від правопорушення вигоди, а використання РРО істотно спрощує можливість та об'єктивність такої оцінки, через прозорість розрахункових операцій.

Чи дійсно клімат країни, та не стабільне покриття мобільним Інтернетом, є нездоланною перешкодою для обов'язкового впровадження РРО?

Досвід Швеції - країни, що знаходиться значно північніше і яка запровадила обов'язковість використання РРО однією з перших країн ЄС, свідчить, що вплив вірогідних морозів в Україні на можливість використання РРО перебільшений. Крім, того в законі передбачена можливість надання споживачу електронного касового чека, а для надзвичайних ситуацій можливість видачі тимчасового розрахункового документа, який автоматично буде замінено на касовий одразу, по закінченню надзвичайної ситуації.

Відповідно, Інтернет - покриття на часі немає в самих глухих районах де майже немає людей (і кількість таких районів постійно зменшується). Обсяги можливої реалізації контрабанди в таких районах можуть бути лише мізерними, тому це не привід, зупиняти запровадження РРО в районах де з покриттям все нормально і де і реалізується основна частина контрабанди.

Згідно до інформації наведеної у проекті Національної стратегії розвитку широкопasmового доступу до Інтернету підготовленому Міністерством Цифрової трансформації України, станом на вересень 2019 року 4G був доступний у 8 230 містах, в яких проживає 73% населення.

Уряд вже ставить собі за мету забезпечити наявність мобільного Інтернету зі швидкістю не менше 2 Мбіт/с для 95% населення України до 2024 року. Це відображено в ліцензіях на діапазон 900 МГц, що були видані у березні 2020 року: зобов'язання з покриття 90% населення закріплені у кожній із ліцензій. Враховуючи факт, що у кожного оператора свої «сильні» регіони, де покриття краще, загальна доступність інтернету має становити 95%. Більше покриття можна очікувати лише за умови зростання добробуту громадян і доходів операторів і розподілу нових діапазонів частот із новими зобов'язаннями щодо покриття. [44]

Водночас питання нестабільного мобільного Інтернету для ПРРО на мобільних девайсах вирішене парламентарями ще у 2019 році у законі № 128 «Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» та інших законів України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг».

Так, у випадку зникнення Інтернету, відповідно до Ст. 5, Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» ПРРО може штатно працювати 36 годин до ряду в режимі офлайн. Для цього на період відсутності зв'язку між ПРРО та фіскальним сервером податкової створюються електронні розрахункові документи, яким присвоюються фіскальні номери із діапазону фіскальних номерів, сформованих фіскальним сервером контролюючого органу. Тобто фіскальні номери для чеків резервуються програмним РРО наперед у період, коли зв'язок із сервером є.

Чи можливо замінити POS-терміналами РРО? Наскільки висока вартість РРО? Чи дійсно запровадження контролю за видачею чеків спровокує значну корупцію?

Щодо можливості заміни POS-терміналами РРО то слід зазначити, що вимога забезпечити торгівлю POS-терміналами міститься в законодавстві достатньо давно, зокрема ч.2 ст. 17 Закону України «Про захист прав споживачів» ще з 2012 року вимагає надати споживачам можливість за своїм вибором обрати готівковий та безготівковий спосіб оплати та продавець зобов'язаний цьому сприяти. Але за відсутності відповідальності за порушення прав споживачів, ця норма повністю ніколи не виконувалась, більш того спроба зобов'язати весь бізнес виконувати вимогу законодавства, зустрічало спротив. Він поступово трансформувався у спротив встановлення РРО. При цьому POS-термінали так і не були встановленні всіма СГД, особливо це стосується представників мікробізнесу. Крім того, слід зазначити, що POS-термінали так саме зазнають впливу недолікам суворого клімату та слабкого охоплення певних територій Інтернет – покриттям. Але тут опоненти обов'язкового використання РРО вибірково не вбачають жодної проблеми. Також, слід зазначити, що основне призначення POS-терміналу, приймати безготівкові платежі, отже питання обліку готівки та простежуваності руху товарів так і лишиться невирішеним.

Ще більші недоліки використання POS-терміналів має для забезпечення споживачів розрахунковим документом встановленого зразку з обсягами інформації, достатніми для захисту споживчих прав. Таким чином,

попри те, що норма закону про обов'язковість забезпечення споживачам можливості обирати готівковий чи безготівковий спосіб оплати має виконуватись, але використання POS-терміналів, не дає можливості виконувати ті самі функції обліку, простежуваності та захисту прав споживачів які здатні вирішувати РРО.

Розрахунки *вартості використання* програмного *РРО* та цін на придбання РРО зробленого Мінфіном, визначають їх у розмірі 4013,24 грн на одного ФОП в першій рік використання (відповідно, в подальшому ця вартість буде нижчою, адже буде відсутність необхідності у придбанні самого РРО [45].

Зауваження відносно можливої корупції, також необґрунтовані.

По-перше, сума запропонованих штрафів відносно незначна (прив'язана до ціни реалізованого товару та переважно спрямована на відшкодування споживачу моральної шкоди за спробу позбавити його споживчих прав), отже сума можливого корупційного діяння не може бути істотною.

По-друге, сенс у хабарі втрачається, особливо за наявності підробленого фіскального чека (або видачі іншого розрахункового документа замість фіскального), адже в такому випадку є всі докази та штраф все одно має бути накладений.

По-третє, можливість здійснення корупційного правопорушення, немає слугувати аргументом, що виправдовує не менш шкідливі для суспільства систематичні економічні злочини, пов'язані з реалізацією контрабандної та контрафактної продукції.

Вірогідність корупційних проявів долається через: прозорість здійснення перевірки (з можливістю участі в ній та ознайомлення з її матеріалами ініціатора такої перевірки); очевидністю фактів порушень у разі відсутності РРО, або його фактичного невикористання для будь-якого стороннього спостерігача та можливістю пост-контролю; підвищенням ролі та активності споживача у самозахисті своїх прав (це призведе до того, що економічно вигідніше стане виконувати норми закону ніж давати хабар і представникам влади і кожному споживачу хто виявив очевидне для всіх правопорушення).

Також важливо враховувати значення фіскального чека для захисту прав споживачів. Опоненти обов'язкового запровадження РРО в своїх пропозиціях, вважають, що цей процес має бути добровільним. Вони зазначають, що споживач вільний сам обирати, купувати йому товар з фіскальним чеком чи без чека з усіма негативними наслідками. Тобто, якщо споживачі самостійно вирішать не купувати більш дешеві товари без

фіскального чека у зв'язку з усвідомленням того, що без нього їх права незахищені, а товари, що вони купують скоріш за все мають низку якість та можуть нести небезпеку, то це і буде мотивом для бізнесу встановлювати РРО, та не продавати контрабанду та контрафакт.

Така позиція повністю невірна, адже перекладає всю відповідальність за контрабандну та контрафактну продукцію, та ухиляння від оподаткування, з продавця - найбільш сильною та поінформованою стороною, що отримує через це надприбутки, на найбільш слабку та непоінформовану сторону, яка через купівлю таких товарів зазнає лише збитки. Це прямо суперечить базовим положенням щодо захисту прав споживачів, визначені в преамбулі Резолюції ООН від 22.12.2021 № 70/186 «Щодо захисту прав споживачів». В цьому засадничому нормативно-правовому акті чітко визначено, що «споживачі на ринку знаходяться в нерівному становищі з огляду на більш низький рівень матеріального достатку, освіти, професійності, переговорних можливостей тощо» [46].

До того ж, варто нагадати, що так звана дешевизна контрабандної, контрафактної або необлікованої продукції, дуже сумнівна. Адже недобросовісний бізнес не сплачуючи податки, занижуючи якість, економлячи на гарантійному обслуговуванні та задоволенні законних вимог споживачів, економить щонайменше третину ціни товару. Але споживач, не отримує третини знижки ціни на товарі. Недобросовісний бізнес моніторить ціни на ринку і дуже рідко пропонує товар за ціною нижчою більше ніж на 5% середньої ціни по ринку.

Тому це обов'язок держав - членів захищати більш слабку сторону створюючи ефективні механізми, для вирівнювання цього нерівного становища на ринку.

Саме фіскальний чек, є одним із найбільш ефективних інструментів захисту прав споживачів. Фактично, цей механізм є єдиним що гарантує, а не декларує отримання споживачем розрахункового документа встановленого зразку з всією необхідною для захисту прав споживачів інформацією.

В українському законодавстві обов'язковість видачі споживачам розрахункових документів з всією необхідною для захисту споживчих прав інформацією на будь-яку здійснену ними операцію існує майже з часів прийняття української незалежності, при цьому власний іманентний досвід кожного українця свідчить про те, що чеки якщо їх не вимагають не видають. Більш того, часто їх не можна отримати навіть коли споживач вимагає видати чек. Але, навіть якщо продавець погоджується виписати розрахунковий документ, то як правило він не несе повної інформації, про продавця та товар достатній для захисту прав споживачів.

Також слід зазначити, що оскільки на інші розрахункові документи відсутня гарантія видачі, реєстрації, обліку та наявності повної інформації, то і функцію боротьби з контрабандною та контрафактною продукцією ці документи нездатні виконувати, а отже їх використання не перешкоджає джерелам постачання споживачам неякісних та небезпечних товарів та послуг, що завдають українському споживачу низку прямих та непрямих втрат.

5. Аналіз прямих, непрямих та потенційних втрат для споживачів від функціонування тіньової економіки на ринку споживчих товарів та послуг;

Як вже зазначалось вище, український споживач є головним інвестором економіки, що потребує особливих умов захисту. Попри те, що відсутність в Україні ефективної системи захисту прав споживачів, пов'язана з відсутністю низки європейських елементів відповідної європейської системи та недоліків законодавства і без того, створює низку проблем з захистом споживчих прав, але головна загроза правам споживачам походить з боку недобросовісного бізнесу, що отримує конкурентні переваги від функціонування потужної тіньової економіки.

Тіньова економіка постійно завдає низку прямих та непрямих втрат, руйнує довіру споживачів до ринку, та стримує економічний розвиток країни.

До основних прямих втрат споживачів від функціонування тіньової економіки слід віднести:

Повні чи часткові втрати від поставленої неякісної продукції, на яку не розповсюджується гарантія;

Втрати від омани або шахрайства, пов'язані з непостачанням продукції, неповним постачанням або підміною одного товару іншим;

Втрати пов'язані з ремонтами, додатковими перевезеннями та обслуговуванням;

Втрати від пені та неустойок внаслідок несправедливих умов у договорах;

Втрати пов'язані з відстоюванням та доведенням прав споживачів порушення яких відбулось через неякісну продукцію.

До основних непрямих втрат споживачів від функціонування тіньової економіки слід віднести:

Втрати на лікування або лікування та поховання;

Втрати іншого майна через використання неякісної продукції

Втрати від пені та неустойок, або відшкодування шкоди третім особам внаслідок використання споживачами неякісних товарів.

Прямі втрати споживачів можна поділити на грошові та немайнові. В свою чергу непрямі можуть бути: майновими та немайновими.

Отже,

- ***Грошові втрати споживачів.*** Це втрати пов'язані з повним або частковим порушенням прав споживачів, від неякісних, контрабандних чи контрафактних товарів, омани або несправедливих умов в договорах, агресивної підприємницької практики, шахрайства, тощо. Такі втрати можуть бути повні, часткові або додаткові. Відповідно, повні - це коли споживач втрачає всю сплачену за товар суму, часткові — коли частину (наприклад через необхідність заміни за власний рахунок комплектуючих), а додаткові - як правило пов'язані з наданням додаткових платних послуг (транспортування, ремонт, тощо), чого при наявності сервісного обслуговування можна було уникнути.

- ***Майнові втрати споживачів.*** Це втрати завдані іншому майну споживачів, через поставлені товари, виконанні роботи чи надані послуги з недоліками чи дефектами, які виражаються як безпосередньо у втраті іншого майна, або витрат на його відновлення чи ремонт.

- ***Немайнові втрати споживачів*** (здоров'я та життя, час, моральна (в більш широкому ніж у наведеному ЦКУ значенні) шкода). Особливість цих втрат в тому, що формально їх вартість неможливо вирахувати внаслідок їх значної індивідуальності (наприклад вартість часу для людей з низьким та високим достатком та зайнятістю, в звичайних чи критичних обставинах, може істотно відрізнятись). Але їх наслідки для формально немаючих грошового еквіваленту соціальних та психологічних категорій як – довіра споживача до ринку та впевненість у гарантії невідворотності державного та суспільного захисту в ситуації порушення їх прав, іноді набагато вищі за самі грошові та матеріальні втрати.

Також втрати споживачів слід поділяти на такі, що можна довести, та без можливості доведення.

Наприклад, вживання недозволених до використання харчових добавок, або перевищення їх допустимих норм чи не доведення необхідної (наприклад для алергіків) інформації можуть тривалий час підривати здоров'я споживачів, але якщо людина не підозрює про негативні наслідки, не фіксує факту вживання таких продуктів, та немає відповідних доказів, то шкоду він звичайно отримує, але можливість її доведення доволі низька.

Крім того, втрати можуть бути: *реальними та потенційними* (тобто такими, що не відбулись, але обов'язково відбудуться за умови настання певних обставин).

Як можна побачити з вищенаведеного здійснити точний розрахунок всіх прямих та непрямих, реальних та потенційних, грошово-майнових та нематеріальних втрат споживачів практично неможливо тим більше за відсутності офіційних статистичних даних.

Для розуміння приблизних обсягів завданої споживачам шкоди, можна взяти до уваги інформацію Міністерства Охорони здоров'я в Україні про те, що хоча статистики щодо харчових отруєнь вони не ведуть, але за період 2014 по 2019 роки, щороку фіксується в середньому по 51.5 тис. випадків гострих харчових токсикоінфекцій [47]. При цьому варто підкреслити, що це лише зафіксовані випадки, пов'язані з госпіталізацією хворих, масштаби менш серйозних отруєнь набагато вище. Але оскільки ми в такому випадку можемо говорити за госпіталізацію, то доречно враховувати вартість вторинної медичної допомоги за 1 добу госпіталізації з отруєннями яка становить 685 грн. на добу [48], а враховуючи, що середній час госпіталізації в Україні складає 15 діб [49] то середня вартість лікування 51.5 тис. випадків гострих харчових токсикоінфекцій може сягати 500 млн. грн.. Крім того, за інформацією Держпродспоживслужби за 11 місяців 2016 року було зафіксовано 150 випадків отруєнь фальсифікованим небезпечним алкоголем, з них завершилися летальна –73 [50].

Певне розуміння розмірів завданих втрат споживачам можна отримати через інформацію оприлюднену Державною службою з надзвичайних ситуацій. Так упродовж 9 місяців 2020 року від порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок (аварійних режимів роботи) виникла 8031 пожежа (-3,9%), що становить 9,3% від загальної кількості пожеж; унаслідок пожеж загинуло 186 людей (-17,3%), що становить 16,2% від загальної кількості загиблих; травмовано 250 людей (-15,5%), що становить 23,1% від загальної кількості травмованих. Прямі збитки від цих пожеж збільшилися на 4,6% і склали 613 млн. 599 тис.грн, що становить 37,2% від загальної кількості прямих збитків [51]. При цьому згідно з звітом про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2019 році (ст.8) прямі збитки складають приблизно 20% вартості від загальних збитків від пожеж. Отже, легко вирахувати, що ймовірна загальна шкода завдана електричними приладами перевищила за 9 місяців 2020 може сягати понад 3 млрд. грн..

Але, безумовно найголовніші втрати завдаються ситуацією, коли споживача навмисно позбавляють можливості доведення шкоди внаслідок невідачі йому розрахункових документів або документів, що підтверджують якість та походження товару.

Оскільки на контрабандну, контрафактну та без облікову продукцію гарантія не розповсюджується то їх *обсяги приблизно у 1 трлн. грн.. за 2020 рік. можна прийняти як суму, що демонструє непрямі та потенційні втрати споживачів.*

Для визначення реальних втрат можна прийняти вартість товарів в яких ймовірно присутні певні дефекти чи недоліки.

Для цього доречно застосувати максимально допустимі норми дефектів (браку) у партії продукції. В радянські часи управління якістю та процедура визначення браку регулювалось ГОСТ 15467-79. Прийнятною нормою браку вважалось 5 % від загальної партії товару.

На сьогодні в більшості країн світу прийнятною нормою браку вважається 2-3 % від загальної партії товару [52]

Перевищення цієї норми є підставою для недопуску (відкликання з ринку) всієї партії товару.

Так відповідно до стандарту ISO 2859-1, що спирається на норми допустимих меж якості AQL (Acceptable Quality Limit) визначено 3 категорії дефектів.

Критичні дефекти. Це серйозні дефекти, які можуть завдати серйозної шкоди кінцевому користувачеві. Імпортери зазвичай використовують AQL 0,0 для критичних дефектів. Якщо інспектори виявляють один критичний дефект у вибраному обсязі вибірки, весь наказ не вдається перевірити.

Основні дефекти. Ці дефекти менш серйозні, але не є прийнятними для кінцевих споживачів, оскільки вони збільшують ризик несправності виробу. Імпортери зазвичай призначають стандарт AQL 2,5% для основних дефектів.

Незначні вади. Вони являють собою невеликі дефекти з низьким впливом на безпеку та зручність використання виробу. Більшість імпортерів застосовують стандарт AQL 4% для незначних дефектів [53].

Отже, враховуючі сучасні міжнародні стандарти слід зазначити, що за наявності незначних вад в обсязі не вище 4 % партія товару ще може потрапляти до ринку. Але оскільки споживач має, право на усунення будь-яких недоліків, а на контрабандні та контрафактні товари гарантія не розповсюджується, то значення у 4 % від загальної кількості реалізованого контрабандного чи контрафактного товару можна прийняти як базовий показник для споживчих товарів.

Звичайно дехто з роздрібних продавців контрабанди та контрафакту, намагається виконувати вимоги ЗУ «Про захист прав споживачів», і у разі наявності скарг проводить ремонти за власний рахунок, що в окремих випадках може зменшувати цю суму. Але цей чинник повністю нівелюється тим, що наведений критерій допуску браку використовується саме

легальними імпортерами. Тобто, для контрабандних та контрафактних товарів контроль якості необов'язковий, отже і відсоток дефектної продукції може бути значно вище. До того ж вказані показники дефектів переважно стосуються тих дефектів які можна виявити до часу продажу товарів, але окремі дефекти проявляються значно пізніше під час гарантійних строків експлуатації.

Таким чином враховуючі наведену вище оцінку обсягів контрабанди в розмірі від 30 до 60 % структури тіньової економіки, реальні втрати споживачів від контрабанди в якій проявився недолік можна оцінити в суму не меншу за 17 млрд. грн.. на рік. Відповідно приблизно таку суму втрат споживачів потрібно відвести для контрафактної та без облікової продукції виготовленої в середині країни.

Отже, *прямі економічні втрати споживачів* (контрабандна та контрафактна продукція, пожежі від електричних приладів та отруєння харчовими продуктами), *можна визначити мінімальну суму у 37.5 млрд. грн.. на рік.* Насправді ця сума ймовірно більше у рази, але за наявних вхідних даних не підлягає більш точному визначенню.

6. Аналіз поширеності та сфери застосування РРО в країнах-членах ЄС.

Одним з шляхів боротьби з тіньовою економікою, як показує світовий досвід, є введення реєстраторів розрахункових операцій (надалі – РРО).

В наш час практично всі розвинені країни переходять на нові стандарти роботи контрольно-касової техніки. Даний перехід пов'язаний як з розвитком технологій, так і з необхідністю боротьби з тіньовою економікою.

Грузія.

За даними журналу Forbes найфантастичніше зростання податкових надходжень після запровадження обов'язкового використання РРО, показала Грузія, де зростання декларованої у 2012 році виручки зросло на 65%.

Для того, щоб знизити операції в тіньової економіки, Служба доходів Грузії у 2012 році запровадила обов'язкове застосування реєстраторів розрахункових операцій із GPRS по всій країні. Цей крок дозволив Службі доходів своєчасно отримувати інформацію про поточні доходи компанії на своїх серверах. Уся інформація, що поступала на сервера Служби доходів Грузії, поступала також в бази даних податкових органів, оброблялась з метою порівняння даних оборотів компаній, які надсилали інформацію, з їх поданими деклараціями.

При провадженні РРО в Грузії було розмежовано підхід до різних груп податків. Перша група платників податків – це статус мав мікробізнес, до якого відносились люди, які займались ремонтом взуття, телевізорів, та т.п., річний оборот яких не перевищував 30 тис ларі (це приблизно 20 тис. дол. США). Але ця категорія платників податків не повинна була займатись торгівлею, вони мали право тільки надавати послуги. Саме такий бізнес нічого не платив, йому не потрібен касовий апарат і вони звільнялись від обов'язкового застосування РРО [54] [55].

Наступна група – це дрібний бізнес, у якого оборот складав до 100 тис. ларі (це приблизно 70-75 тис. дол. США). Ця категорія платників податків мають право наймати працівників та платять ПДФО в розмірі 3% від обороту. Працівники дрібного бізнесу повинні були використовувати контрольно-касовий апарат, але такої групі державою було подаровано такі апарати (це приблизно 10 тис. суб'єктам господарювання).

Всі інші, тобто платники податків із оборотом понад 100 тис. ларі повинні були самі за свій рахунок купувати ККА. За домовленістю уряду Грузії із комерційними банками, існували певні програми про надання розстрочки на рік таким групам податників податків.

Слід казати, що вартість касового апарату склала близько 130 дол. США.

За невидачу чеків було запроваджено досить великі штрафи (500 ларі). *Для перевірок платників податків урядом Грузії наймались приватні контролери*, Після того, як урядом було наймано контролери, штрафи були підвищені у 5 разів. Якщо приватний контролер приносив акт і відеозапис, на якій продавець не вибив чек і був оштрафований, то такому контролеру з 500 ларі одразу віддавали 100 (приблизно 80 дол. США) [56]

Швеція.

Ця країна була однією з перших, хто запровадив подібну практику використання електронних касових апаратів для малого бізнесу ще в 2010 році.

У Швеції з 2010 р вступили в силу правила, що передбачають обов'язкове використання касових апаратів при здійсненні розрахунків в ході здійснення підприємницької діяльності. За законодавством Швеції касові апарати повинні бути сертифіковані їх виробником в податкових органах [57]. Касові апарати мають бути підключені до єдиного, так званого, «чорного ящика», доступ до якого є тільки у працівників податкової служби, реєстрація касового апарату відбувається через сайт Шведського податкового агентства [56].

В Швеції особи, які продають товари чи послуги за готівку або за допомогою платіжних карток, зобов'язані з 01.01.2010 р. використовувати електронні касові апарати та надавати споживачам фіскальні чеки. Винятком є невеликий бізнес (із готівковими продажами меншими за 11 126 шведських крон (близько 1 191 євро), бізнес із тимчасовими готівковими продажами (менше, ніж протягом 12 днів на рік, або якщо готівкові продажі становлять менше 2% сукупних продажів компанії), продажі від дверей до дверей [56]. Що стосується представників великого бізнесу, вони можуть самостійно подати заяву про використання касового апарату або погодитися на умови податкового контролю.

Від обов'язку використовувати касовий апарат звільняються особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, чий дохід не перевищує чотирьох базових сум, включаючи суму ПДВ, за дванадцять місяців фінансового року. В такому випадку розрахунки готівкою вважаються несуттєвими. Також не повинні застосовувати контрольню-касову техніку особи, звільнені від податкового обов'язку відповідно до Закону про прибутковий податок (некомерційні організації; таксі; особи, які здійснюють дистанційний продаж (інтернет-торгівля), автоматизовані продажу (наприклад, через торговельні автомати) ; ігрові автомати і т.д.) [57].

Бізнес в Швеції підтримав ініціативу щодо введення контрольню-касових апаратів, і це, незважаючи на додаткові видатки, з якими він стикнувся (касовий апарат коштує близько 1 785 євро).

Підприємці, які не дотримуються норм законодавства щодо обов'язкового використання РРО, можуть бути оштрафовані за наступне: відсутність касового апарату; невідповідність касового апарату затвердженим вимогам; невчасне повідомлення про встановлення касового апарату; відсутність регулярного технічного обслуговування; незбереження інформації в касовому апараті; відсутність введеної інформації в касовий апарат; ненадання чеку споживачеві [55].

Порушення обов'язку застосування РРО у Швеції тягне за собою штраф у 5 000 євро.

Австрія

В Австрії порядок використання контрольню-касової техніки визначається Федеральним Законом про податки та Постановою Федерального міністра фінансів про технічні особливості захисних пристроїв касових апаратів і інші заходи захисту інформації від 11.12.2015 р. (постанова про захист контрольню-касових апаратів.

3 1 січня 2016 року **підприємці в Австрії зобов'язані використовувати реєстраційні касові апарати у всіх видах діяльності,**

пов'язаної з отриманням готівкової виручки. На підставі Федерального закону про податки, підприємства повинні реєструвати всі готівкові грошові надходження за допомогою електронного касового апарату, касової системи чи іншої електронної системи запису. У той же час розглянутий закон звільняє від обов'язку щодо використання електронної системи запису підприємства, чий річний оборот не перевищує 15 000 євро, а оборот готівкових коштів – 7 500 євро [57].

Кожне РРО повинно мати протокол збору та збереження даних (діє в режимі реального часу в той самий час, коли створюється чек/квитанція), які передаються контролюючим органам на їх прохання.

Вартість реєстраторів розрахункових операцій для бізнесу коливається у діапазоні від 200 до 1000 євро, вартість обслуговування від 39 до 59 євро на місяць.

Одночасно з 01.01.2016 року запроваджено обов'язкова вимога про видачу чека при розрахунку готівкою (для торгових автоматів з 1 січня 2017 року) [47]

Кожна контрольно-касова техніка, згідно з Положенням про захист контрольно-касових апаратів, повинна мати протокол збору даних і принтер або пристрій для електронної передачі фіскальних чеків.

Згідно Федерального Закону про податки, кожний підприємець повинен надавати платнику готівкових коштів фіскальні чеки за поставлені товари та послуги. [55].

Варто відмітити, що з 1 квітня 2017 року вимоги щодо використання ККА посилилися, а саме тепер:

- кожен касовий апарат повинен бути оснащений пристроєм для створення електронного підпису і фіскальним накопичувачем;
- всі чеки повинні бути підписані;
- щомісяця касовий апарат повинен друкувати заключний звіт «нульовий чек» і зберігати всі дані в DCL;
- компанії повинні купувати касове обладнання тільки у сертифікованих постачальників.

В Австрії не потрібна сертифікація касового апарату. Вважається, що для захисту даних досить електронного підпису і апаратного шифрування.

На вимогу податкових органів компанія зобов'язана зберігати всі чеки, випущені касовим апаратом в паперовому або електронному вигляді для контролю, а також передати DCL на зовнішньому носії за період, визначений податковим органом [56].

Німеччина.

Надзвичайно цікавим є досвід **Німеччини** в даній сфері. За даними глави Німецького податкового союзу Т. Ейгенталера, в Німеччині налічується близько 5,7 млн малих суб'єктів підприємницької діяльності з оборотом менше 170 тис. євро в рік. До таких суб'єктів підприємницької діяльності відносяться, зокрема, фермери, таксисти, фармацевти та т.н. За статистикою, зазначені суб'єкти піддаються податковій перевірці раз в сто років, це, в свою чергу, породжує податкове шахрайство з використанням касових апаратів, що приводило до приховування від податкових органів понад 10 млрд євро щорічно [56]

Для того, щоб вирішити цю проблему урядом Німеччини 22.12.2016 р. був прийнятий Закон про захист від маніпуляцій з основними цифровими записами, який вніс до податкового законодавства зміни, спрямовані на підвищення фінансової дисципліни суб'єктів господарювання при використанні контрольно-касової техніки [55]. Даним законом введено обов'язкову реєстрацію касових апаратів і застосування спеціальних засобів захисту.

Також згідно діючого в Німеччині Закону про податки платники податків зобов'язані щодня відображати в бухгалтерському обліку всі грошові надходження і витрати. Записи повинні відображати інформацію індивідуально, повно, правильно, своєчасно і впорядковано [55]. Електронні системи запису, згідно із Законом про податки, являють собою електронні або комп'ютеризовані касові системи або касові апарати.

Слід зазначити, що для контролю за дотриманням правил застосування контрольно-касової техніки в німецькому законодавстві було закріплено такий вид перевірки, як касове обстеження. У відповідності зі Законом про податки перевірки достовірності документування та бухгалтерського обліку касових надходжень і касових видатків уповноважені посадові особи фінансових органів можуть без попереднього повідомлення і за рамками зовнішньої перевірки в робочий час входити в об'єкти комерційної нерухомості і торгові приміщення платників податків для встановлення обставин, які можуть мати істотне значення для оподаткування.

Чехія

Через систематичне зниження податкової відповідальності у певних областях бізнесу, в **Чехії** було запроваджено обов'язкову реєстрацію платежів. Згідно даних Чеського статистичного управління тіньові операції у сфері продажів досягли суми близько 170 млрд. CZK на рік або 6,3 млрд. євро

Перша спроба запровадження урядом Чехії обов'язкової реєстрації продажів була ще у 2005 році, але ця проба виявилася невдалою через те, що

зі сторони незадоволених бізнесменів піднялися гучні протести, та уряд був змушений відкласти цю законодавчу ініціативу. Але, через декілька років, спираючись на позитивний досвід деяких країн у цій сфері, Міністр фінансів Чехії оголосив про другу спробу запровадження обов'язкового використання РРО в країні і, запровадив поступове обов'язкове використання РРО з 1 січня 2016 року для готелів та ресторанів, з липня 2016 року для підприємств роздрібної та оптової торгівлі, а з 1 січня 2017 року для усіх підприємців.

Згідно Закону про реєстрацію продажів та Закону про внесення змін до деяких законів у зв'язку з прийняттям закону про реєстрацію продажів, в момент оплати, кожен касовий чек буде записуватися через Інтернет в центральне сховище даних фінансового управління Чехії, яке буде негайно повертати унікальний код чеку продавцю. Аутентифікація платників у електронній системі продажів проводиться або у електронному вигляді через податковий портал, або особисто у будь-якому територіальному відділенні податкової інспекції [54].

Польща.

Міністерство фінансів **Польщі** у 2010 році зменшило кількість підприємств, на яких не було поширено вимогу щодо обов'язкової електронної реєстрації операцій, і, відповідно, збільшило загальне використання касових апаратів.

Таких працівників, як «лікарі, юристів, податкових консультантів, бухгалтерів, перекладачів), які раніше не повинні були направляти звіти про свої доходи до податкових органів і сплачувати податок з прибутку у вигляді одноразової суми, тепер зобов'язали використовувати контрольно-касові апарати [57].

У Польщі з 1 січня 2015 року в силу вступили положення Указу Міністра фінансів в справі про обов'язок вести облік з використанням касових апаратів від 4 листопада 2014 року. Таки зміни дозволили суттєво розширити зобов'язання використовувати касові апарати для нових груп платників податків [60].

Відповідно до нового положення, обов'язок реєстрації касових апаратів, незалежно від суми обороту, торкнувся платників податків, які надають такі послуги:

- ремонт автомобілів і мотоциклів (в тому числі і ремонт шин, їх створення, відновлення)
- заміна шин або коліс для автомобілів і мотоциклів,
- науково-технічний огляд транспортних засобів,
- в області медичної допомоги, що надається лікарями і стоматологами,
- юридичні послуги, за винятком нотаріусів, податкових консультантів,

- послуги, пов'язані з харчуванням особливо: громадське харчування, в тому числі сезонні та продовольчі послуги,
- послуги перукарень, косметичних салонів [60].

До введення в дію Указу Міністра фінансів в справі про обов'язок вести облік з використанням касових апаратів платники податків, які здійснювали вищезазначені послуги, користувалися звільненням від обов'язку реєстрації касових апаратів, якщо оборот від наданих послуг, не перевищив 20 тисяч злотих на рік. Водночас від застосування ККА звільненні підприємці, які працюють лише з юридичними особами, оскільки їх доходи підтвержені актами та накладними.

Також вищезгаданим положенням передбачається зобов'язання реєструвати касові апарати, незалежно від суми обороту, підлягатиме продаж парфумів та туалетної води, а також записані і порожні носії даних, цифрові і аналогові.

Введенням в дію цього положення Міністерство фінансів зробило більш жорсткішими правила звільнення від обов'язку реєструвати касові апарати для платників податків з невеликою кількістю клієнтів. Слід зазначити, що до набрання чинності цієї постанови, каси могли не використовувати платники податків, кількість рахунків-фактур яких не перевищувала 50-ти протягом року, а число клієнтів було менше, ніж 20 [60].

Словаччина.

Урядом **Словаччини** Закон про обов'язкове використання електронних касових апаратів було ухвалено ще у 2008 році, але ж окремі його положення набували чинності протягом досить тривалого періоду (до 2014 року).

Обов'язкове застосування електронних касових апаратів у податкових органах Словаччини, передбачене для всіх суб'єктів господарювання, які продають товари або надають послуги [56].

Винятками з цього регулювання є продаж марок, періодики, квитків у громадському транспорті, телефонних карток, товарів через автомати, товари, оплату за які здійснюють при доставці, товари і послуги, які виробляють і надають студенти під час практики та інваліди [41]

У Словаччини використовувати потрібно тільки ті касові апарати, які сертифіковано відповідним органом, та які повинні бути зареєстровано у податкових органах.

Центри сервісного обслуговування касових апаратів повинні мати відповідну ліцензію та чинні договори із виробниками та імпортерами ККА на здійснення їх ремонту та обслуговування, а також бути включеним у відповідний реєстр податкових органів. В законі щодо використання ККА визначено досить великий перелік можливих зловживань та порушень [56].

Наприкінці 2018 року Національна рада Словаччини проголосувала за поправку до закону про використання он-лайн електронних касових апаратів, яка встановлює он-лайн підключення всіх електронних касових апаратів до порталу фінансової інспекції. Таким чином, в Словаччині, виникає і новий термін «е-каса», який об'єднує в собі поняття он-лайн електронний касовий апарат і віртуальний касовий апарат. З точки зору підприємців, їх можливості розширюються, тому що касовим апаратом тепер може бути і телефон і планшет.

Варто відзначити, що в Словаччині є дві можливості щодо касових апаратів: віртуальний касовий апарат (ВКА, словацькою VRP), тобто просто віддалений доступ до каси фірми, за допомогою сайту фінансової інспекції Словацької Республіки використовуючи логін і пароль фірми, і електронний касовий апарат (ЕКА) тобто класичний фізичний касовий апарат, який роздруковує касові чеки на спеціальній стрічці. Для тих, хто використовує віртуальний касовий апарат (VRP), нічого робити не потрібно. Все VRP будуть автоматично переведені на систему е-каса поступово до 01.07.2019 р. З 01.07.2019 року настало зобов'язання підприємців зареєструвати он-лайн свій електронний касовий апарат, яким вони вже користуються, при цьому вже можуть почати використовувати он-лайн електронні касові апарати з 01.04.2019 року. Нові підприємницькі суб'єкти матимуть зобов'язання використовувати он-лайн електронні касові апарати вже з 01.04.2019 р. [61].

Умовою он-лайн підключення електронного касового апарату є наявність підключення до інтернету і отримання у фінансовій інспекції спеціального коду для е-каси. Код можливо отримати, подавши заяву в електронному вигляді через портал фінансової інспекції. Для підприємців, які не мають змоги забезпечити безперебійне підключення до інтернету через слабкий інтернет-сигналу в місці їх роботи, передбачена можливість подачі в фінансову інспекцію заяви про відкладену передачі збережених в е-касі даних (дані повинні будуть побут відправлені не пізніше 30 днів) [62].

Всі касові апарати, не підключені до системи е-каса, починаючи з 01.07.2019 вже не можна буде використовувати, що видаються ними чеки будуть вважатися недійсними. За видачу недійсних касових чеків на підприємця може бути накладено штраф фінансовою інспекцією в розмірі до декількох тисяч євро або накладені санкції аж до відібрання дозволу на ведення підприємницької діяльності [61].

В законі щодо використання ККА визначено досить великий перелік можливих зловживань та порушень. Розмір штрафів за може становити від 50 євро до 40 000 євро в залежності від виду порушення. У випадку затримки із

сплати штрафу бізнес втрачає право на проведення продажу товарів та послуг. Порухення обов'язку застосування РРО

Литва. В Литві обов'язкове використання касових апаратів, запроваджено для осіб, що займаються індивідуальною, підприємницькою діяльністю та мають посвідчення підприємця. Винятком є продаж сільськогосподарської продукції, та продуктів з неї вирощеної на власній (орендованій) землі.

Було передбачено компенсацію вартості придбання касового апарату в сумі не більше 290 євро (по курсу на 2011 рік) за новий апарат, та 140 євро за той, який вже був у використанні (для порівняння новий касовий апарат коштував близько 230-350 євро). Розмір компенсації залежав від дати реєстрації касового апарату: 100% вартості при реєстрації в лютому-березні 2012 року, 60% – в квітні, 50% – з травня по грудень.

В Литві, осіб, які займаються індивідуальною торговельною діяльністю (не тільки харчовими продуктами, а й іншими товарами) та мають посвідчення підприємця та довідку про здійснення індивідуальної діяльності (які зареєстрували індивідуальну діяльність в Податковій інспекції), **було зобов'язано з 1 травня 2012 р. обов'язково використовувати касові апарати.** [56].

Суб'єкти господарювання можуть купити касовий апарат, або взяти його в лізинг. Урядом Литви затверджено перелік сертифікованих РРО, які підприємці можуть використовувати. На той випадок, якщо касовий апарат став несправним, існують центри сервісного обслуговування, які в такому разі, на час ремонту, можуть надати підприємцю резервний касовий апарат. Але, якщо підприємець не використовує резервний апарат, то він повинен надавати покупцю квитанцію про здійснення покупки, бланк якої він може або придбати, або роздрукувати, скачавши із сайту Державної податкової інспекції (квитанції потрібно фіксувати в журналі касового апарату) [56].

З 01.04.2021 р. торговці, які хочуть продавати товари, які куплені на ринках, у вуличних торгових точках або за межами торговельного майданчика, будуть зобов'язані використовувати електронний касовий апарат. На думку Служби державних доходів, це буде сприяти створенню рівних умов конкуренції для торговців, які торгують купленими товарами, оскільки до цих пір торговці, які не були зареєстровані в Реєстрі платників податку на додану вартість Служби державних доходів, але торгували купленими товарами, не могли використовувати касові апарати на ринках. Звільнення від використання касових апаратів, як і раніше зберігається для фермерських господарств, домашніх виробників і ремісників, що продають власні товари [63].

За торгівлю без касового апарату в Литві передбачено штраф 140-290 євро, за невидачу чеку – попередження або штраф близько 30-60 євро, за відсутність обліку доходу – штраф 60-140 євро.

В цілому, досвід Європейського Союзу щодо запровадження обов'язкового використання касових апаратів показав достатню ефективність. Наведені практики свідчать, що використання РРО дозволяє: знизити частку тіньової економіки і обмежити практики недобросовісної конкуренції; покращити ефективність податкового адміністрування та державного контролю за розрахунковими операціями; знизити рівень ухилення від сплати податків та збільшити доходи бюджету; підняти загальний рівень податкової культури та захистити споживачів.

7. Позитивні зміни для добросовісних СГД, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування від впровадження РРО;

До основних переваг для цієї категорії СГД слід віднести:

- ***Переваги від зменшеної суми сплачених податків та відрахувань*** на тисячу грн. доходу, стосовно СГД які внаслідок своїх великих розмірів перейдуть на загальну систему оподаткування. Тобто, СГД першої групи які лишаються на спрощеній системі оподаткування, будуть сплачувати не більше 10% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб або 227,0 грн/міс.
- ***Спрощення та зменшення часу на забезпечення процесу видачі чека споживачу та ведення обліку розрахункових операцій;*** Попри те, що чинне законодавство зобов'язує СГД видавати споживачу розрахунковий документ за будь-яких обставин, в незалежності від того вимагає він його чи ні, після чого кожен розрахункову операцію він має зареєструвати в відповідній книзі обліку, але на практиці це рідко відбувається. Більш того, для торгівлі харчовими та дрібними товарами, в місцях з достатньо жвавою торгівлею це практично не можливо, без збільшення кількості персоналу. Адже, СГД або його продавець має вказати щонайменше: податковий номер; серію та номер паспорта; ІПН платника ПДВ; назву кожного товару (послуги); кількість реалізованого товару; вартість одиниці виміру з ПДВ (%); загальну суму розрахунку, дату проведення операції, зазначити хто саме продав та поставити підпис.
- ***Спрощення та зменшення часу звітності перед ДФС;***
- ***Покращення контролю за касирами (продавцями);*** іноді за відсутності на місці власника продавці за власною ініціативою змінюють ціни, або обрахунок чи обважування споживачів створюючи

так звану «чорну касу» для себе. Такі махінації працівників зменшують обсяги реалізації товару через підрив довіри споживача до торгівельної точки, при цьому власник може навіть не здогадуватись чому це відбувається (ця перевага не розповсюджується на платників першої групи);

- **Покращення внутрішнього аудиту та адміністрування;** оскільки всі розрахункові операції стають прозорими, то ведення підрахунку завезеного та проданого товару, а також його залишків значно спрощується;
- **Можливість дистанційного (віддаленого) адміністрування;**
- **Можливість підключення ваг чи сканеру до РРО;**
- **Підвищення якості обслуговування споживачів та зменшення скарг споживачів;** збільшення швидкості обслуговування, зменшення ймовірності омані споживачів, надання споживачам всієї необхідної інформації для їх захисту значно збільшує якість обслуговування та підстав для їх скарг;
- **Зниження рівня корупції та переваг для недобросовісної конкуренції.** Найвищу шкоду економіці України завдає не стільки випадкова корупція з боку перевіряючих органів на найнижчому рівні. Така корупція по суті обмежується можливими економічними санкціями за правопорушення (наприклад за порушення правил торгівлі досі діють штрафи від 17 до 170 грн). Як правило сума таких хабарів менша та складає половину (або навіть меншу суму) від можливого штрафу. Найбільша загроза йде з боку великої корупції, але на споживчому ринку вона базується не на дозволах та заборонах діяльності (там де у посадовців з'являється можливість вимагати хабар), а на можливості уникнути оподаткування. Тому джерелом корупції тут рідко бувають безпосередньо представники влади, на споживчому ринку її провокують як правило великі компанії, що пропонують хабарі заради отримання конкурентних переваг від можливості торгівлі контрабандними, контрафактними та безблiковими товарами. Ніколи мікробізнес з своїми обмеженими ресурсами не зможе, конкурувати в отриманні незаконних конкурентних переваг з великим бізнесом. Отже, коли великий недобросовісний бізнес отримує можливість для завезення контрабанди за більш низькими цінами, а маленький вимушений сплачувати всі податки, або давати великі (для їх маленьких партій товару) хабарі, що створюють істотне навантаження на подальшу ціну товару, то утворюються істотний дисбаланс на шкоду маленьким продавцям.

Натомість за умови рівних митних ставок для всіх учасників ринку, ціна завезення імпорту для всіх господарюючих суб'єктів буде приблизно однаковою.

- *Зменшення підстав для перевірок.*

8. Порівняльний аналіз ефективності фіскального чеку та інших розрахункових документів для забезпечення прозорості обліку товарів та ефективного захисту прав споживачів;

Відповідно до ч. 11 ст. 8 ЗУ «Про захист прав споживачів», а також низки інших нормативно-правових актів, під час продажу товару продавець зобов'язаний видати споживачеві розрахунковий документ встановленої форми, що засвідчує факт купівлі.

Згідно з Законом України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг" *розрахунковий документ* це - *документ встановленої форми та змісту* (касовий чек, товарний чек, видатковий чек, розрахункова квитанція, проїзний документ тощо) [64]. Але важливо зазначити, що з перелічених тут документів, Наказом Міністерства фінансів України № 13 від 21.01.2016 *форма та зміст встановлена* лише для фіскального касового чека, розрахункової квитанції, та спрощеної розрахункової квитанції (для покупок на суму не вище за 10 грн).

В таблиці № 8 «Порівняння інформації для захисту споживчих прав у розрахунковий документ встановленої форми» можна побачити основні відмінності відповідних документів.

Як можна наочно побачити з порівняльної таблиці касовий чек несе набагато більше інформації.

З розрахункових квитанцій, споживач складно або неможливо знайти інформацію, у кого саме та де саме він придбав товар, готівковий чи безготівковий розрахунок, точний час покупки, та значної частини інформації про товар. Більш того, ніхто не в змозі гарантувати споживачу ані, що розрахункова квитанція обов'язково буде йому виписана та видана, ані обов'язковість її реєстрації в журналі обліку, ані те, що навіть та вкрай недостатня для захисту споживчих прав ідентифікації та простежуваності товару інформація буде належним чином внесена до розрахункового документу..

В свою чергу інформація в касовому чеку, в цілому відповідає основним своїм функціям. З точки зору захисту прав споживачів він надає майже всю необхідну інформацію щодо захисту споживчих прав, а з точки зору ідентифікації та простежуваності товару надає достатньо повну інформацію.

Але головною перевагою фіскального чека над розрахунковою квитанцією, є наочність розрахункової операції для кожного споживача, та гарантія отримання розрахункового документа саме встановленого зразка з стандартною інформацією. Підключення ваг та сканеру на товар, до РРО знижує вірогідність омани споживача. Приєднання до серверів ДФС гарантує можливість відновлення втрачених фіскальних чеків. Своєю чергою обов'язковість видачі фіскального чеку та можливість ідентифікації та простежуваності товару, зводить до мінімуму вірогідність купівлі споживачем контрабандного та контрафактного товару, що несе для споживача підвищену небезпеку порушення його прав

Таблиця № 8 «Порівняння інформації для захисту споживчих прав у розрахунковий документ встановленої форми» [65]

Обов'язкова інформація для фіскального касового чека	Обов'язкова інформація для розрахункової квитанції	Обов'язкова інформація для спрощеної розрахункової квитанції
Найменування СГД		
Назва господарської одиниці		
Адреса господарської одиниці		
ПІН платника ПДВ;	ПІН платника ПДВ;	
Податковий номер	Податковий номер;	Ідентифікаційний код
Серію та номер паспорта;	Серію та номер паспорта;	
Кількість товару	Кількість реалізованого товару;	
Вартість одиниці товару	Вартість одиниці виміру (у тому числі з ПДВ (%));	
Код товарної підкатегорії згідно з УКТ ЗЕД що встановлений Законом України "Про Митний тариф України"		
Цифрове значення штрихового коду товару		
Назва товару	Назва товару (послуги);	
Вартість товару		
Літерне позначення ставки ПДВ		
Ідентифікатор еквайра і торговця або інші реквізити, що їх ідентифікують		
Ідентифікатор платіжного пристрою		
Сума комісійної виногороди		
Вид операції		
Реквізити електронного платіжного		

засобу (платіжної картки)		
Платіжна система		
Код авторизації		
Підпис касира	Підпис та ініціали продавця	
Підпис держателя платіжного засобу		
Форма оплати		
Сума коштів		
Валюта операції		
Загальна вартість придбаних товарів за чеком		
ПДВ		
Акцизний податок	Акцизний податок	
Сума до сплати	Загальна сума розрахунку,	Сума
Фіскальний номер касового чеку		
Поточна дата	Дата проведення операції,	
Час проведення операції		
QR-код		
Позначка щодо режимів роботи (онлайн офлайн)		
Заводський номер реєстратора		
Фіскальний номер реєстратора		
Найменування чи графічне зображення виробника		

9. Розрахунок частки ФОП-ів що знаходяться на спрощеній системі оподаткування у формуванні бюджету при чинній системі оподаткування (як у відсотках так і в грошовому еквіваленті) та їх використання недобросовісним бізнесом для формування сірого ринку та порушення прав споживачів;

Наведена в цьому дослідженні інформація демонструє, що основні втрати споживачів та держави походять не з боку мікропідприємців. Основні втрати завдають великі та середні СГД, що замість одного великого підприємства утворюють низку фіктивних мікропідприємств зменшуючи податкове навантаження. Крім того, можливість ведення без облікової торгівлі, дозволяє їм приховувати як обсяги торгівлі, так і реалізацію контрафактної та контрабандної продукції. Через це, лише за 2020 рік завдано шкоди споживачам, що найменше на 37.5 млрд. грн., а державному бюджету 182.7 млрд. грн.

Враховуючи, це доцільним є більш детальне дослідження частки СГД на спрощеній системі оподаткування, у порівнянні з загальною кількістю СГД (див. табл. № 9 «Структура суб'єктів господарювання в Україні»), та які надходження отримує Державний бюджет України від різних типів СГД (див. табл. № 10 «Відрахування до бюджету з боку СГД на спрощеній та загальній системі оподаткування»).

Як можна побачити з даних наведених в табл. № 9 «Структура суб'єктів господарювання в Україні», за 5 років частка ФОПів на загальній системі оподаткування постійно зменшувалась, скоротившись майже у тричі, з 46.2 % від загальної кількості ФОПів в 2016 році до 16.1% у 2020 році. Це істотно сповільнило темпи зростання сплати податку на прибуток, який у 2020 році у порівнянні з 2019 майже не змінився, а в доларовому еквіваленті навіть впав. Так тенденція перетікання ФОПів на спрощену систему оподаткування наочно демонструє бажання уникнути як оподаткування реальних доходів так і необхідності встановлення РРО. З великою долею вірогідності, перетікання 430 тис. ФОПів на спрощену систему оподаткування, свідчить про те, що у значної частини ФОПів, є потреба приховати у своїй господарській діяльності.

Таким чином частка сплачених податків фізичних осіб підприємців на спрощеній системі оподаткування в наповненні державного бюджету України в період з 2014 по 2020 роки, в середньому складала 2.17 %, або 2.73% від суми всіх податкових надходжень. Частка фізичних осіб підприємців в наповненні державного бюджету України збільшилась в 1.56 рази, але в той саме час, кількість фізичних осіб підприємців на спрощеній системі оподаткування збільшилася в 1.38 рази.

Тобто відсоток збільшення кількості ФОП на спрощеній системі оподаткування приблизно дорівнює зростанню їх частки у наповненні Державного бюджету України.

В той саме час кількість СГД на загальній системі оподаткування зменшилась в 1.27 рази, а їх частка в наповненні державного бюджету України навпаки збільшилась в 1.13 рази. В цифрах на їх долю в цей період приходилось приблизно 10.6 % від всіх надходжень до Державного бюджету України, або 13.4% всіх податкових надходжень.

Отже, за приблизно однакової кількості СГД в 2020 році на спрощеній (48.9 %) та загальній (51.1 %) системі оподаткування, внесок СГД на спрощеній системі оподаткування до Державного бюджету України менше в 4.9 рази, або на 90.8 млрд. грн.. за 2020 рік. У порівнянні з головними інвесторами української економіки (споживачами) такий внесок менше в 15 раз. При цьому пряма шкода, яка щороку завдається споживачам від спрощеної системи оподаткування (навіть за найнижчими розрахунками), істотно перевищує всі надходження від СГД на спрощеній системі оподаткування.

Якщо ж порівняти втрати держави та споживачів, від недобросовісних середніх та великих СГД, (що створюють фіктивні мікропідприємства для ухиляння від оподаткування та обліку, ховаючи надприбутки від реалізації контрабандної та контрафактної продукції), з загальними надходженнями від спрощеної системи оподаткування то такі ***втрати лише у 2020 році будуть більшими на 192.5 млрд. грн., або в понад вісім разів вищими за наявний економічний ефект.***

За розрахунками Мінфіну середня вартість купівлі та обслуговування одного «класичного РРО» в перший рік обов'язкового запровадження РРО складає 11 396,06 грн. витрат одним ФОП або 8.9 млрд. грн.. у перший рік в цілому по Україні. Але враховуючі, що для запровадження механізму обов'язкового використання РРО, цілком достатньо запровадження програмних РРО, вартість обслуговування яких складає 4013.24 грн. у перший рік одним ФОП, або всього 3,1 млрд. грн. у перший рік в цілому по Україні. [45] Тобто, витрати для суб'єктів господарювання на спрощеній системі оподаткування в перший рік впровадження РРО у 62 рази, (а в подальші роки ще менше) від щорічних втрат держави та споживачів.

Таблиця № 9 «Структура суб'єктів господарювання в Україні»

	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Загальна кількість суб'єктів господарювання	3264	3255	2971	3164	3236
Загальна кількість юр. осіб	1121	1185	1235	1298	1350
Загальна кількість ФОП [66]	2143	2070	1736	1866	1886
З них ФОПів на спрощеній системі оподаткування (в тис. осіб) [66] [67] та [68]	1153	1292	1394	1488	1582
Відсоток від загальної кількості ФОПів	53.80 %	62.41 %	80.29 %	79.74%	83.88%
Відсоток від загальної кількості СГД	35.3 %	39.4 %	46.9%	47.0%	48.9%

Таблиця № 10 «Відрахування до бюджету з боку СГД на спрощеній та загальній системі оподаткування»

	2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%
Доходи Державного бюджету України	616.3	100.0	793.4	100.0	928.1	100.0	998.3	100.0	1076.0	100.0
Податок на прибуток від СГД на загальній системі оподаткування [19]	60.2	9.8	73.4	9.3	106.2	11.4	117.3	11.8	118.4	11.0
Єдиний податок з фізичних осіб підприємців та юр. осіб на спрощеній системі оподаткування [19]	10.3	1.7	15.4	1.9	19.9	2.14	25.0	2.5	27.6	2.6

9. Проблеми законодавства, що сприяють порушенню прав споживачів та функціонуванню тіньової економіки, з практичними рекомендаціями їх вирішення.

Враховуючи, що мета цього дослідження поєднується на питаннях захисту прав споживачів через забезпечення прозорості розрахунків та можливості відстеження просування товару до споживача з метою виявлення контрабандної та контрафактної продукції, то в цій роботі не визначалась вся проблематика захисту прав споживачів в Україні (наприклад суперечливість поняття «істотний недолік»). Отже, проблематика захисту прав споживачів, була розглянута, виключно в контексті до заявленої мети.

Таким чином, до основних нормативно-правових актів в яких мають бути врегульовані основні законодавчі проблеми, що сприяють порушенню прав споживачів та функціонуванню тіньової економіки, відносять ЗУ “Про захист прав споживачів”, Податковий Кодекс України, Господарський Кодекс України, Цивільний Кодекс України, ЗУ “Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг”, Наказ Міністерства Фінансів України “Про затвердження положення про форму та зміст розрахункових документів/електронних розрахункових документів” та інших.

Вирішення проблеми захисту прав споживачів, через прозорість споживчого ринку, досягається через обов’язковість застосування реєстраторів розрахункових операцій для будь якої галузі де може реалізовуватись контрабандна контрафактна та безоблікова продукція.

Відповідно єдиними галузями де можна зробити виключення для РРО це галузі надання консультаційних послуг, або інших професійних послуг. Але і для таких суб’єктів слід враховувати, що це обмежує гарантію права споживача на отримання розрахункового документу встановленого зразку, що в свою чергу несе загрозу праву споживача на якісні послуги. Тому такі винятки пропонується зробити взявши до уваги приклад Польщі для суб’єктів платників податків, кількість розрахункових документів яких не перевищує п’ятдесят, а число клієнтів менше, ніж двадцять протягом року. При цьому враховуючи незначну кількість таких операцій за рік, затвердити форму таких документів (наприклад розрахункових квитанцій) з максимальною відповідністю вимогам до інформації наведених ст. 15 ЗУ «Про захист прав споживачів», а також встановленій Наказом Міністерства Фінансів України формі фіскального чеку.

Відносно, проблеми законодавчого забезпечення прозорості розрахунків та можливості відстеження просування товару до споживача в

українському законодавстві, можна поділити на: проблемні положення захисту прав споживачів пов'язані з існуючими недоліками (неузгодженістю) чинного законодавства; а також проблеми пов'язані з зобов'язанням досягнути сумісності з системами захисту прав споживачів країн членів ЄС, через відсутність певних елементів європейської системи захисту прав споживачів та нагляду за ринком.

До проблемних положень з захистом прав споживачів пов'язаних з недоліками або неузгодженістю чинного законодавства відносяться:

- Відсутність реальних механізмів та інструментів, що гарантують споживачу обов'язкове отримання розрахункового документу встановленого зразка з всією необхідною для захисту прав споживачів інформацією (особливо проблематична ця проблема для Інтернет-торгівлі);

- Відсутність механізмів та інструментів, що гарантують можливість простежити просування товарів та послуг на споживчому ринку, задля забезпечення прав споживачів, зокрема через усунення з нього контрабандних та контрафактних товарів, на які не розповсюджується гарантія і які мають знижену якість та підвищену небезпеку (особливо проблематична ця проблема для Інтернет-торгівлі);

- Ускладнена структура нормативно-правових актів. Оскільки на загальнодержавному рівні відсутнє політичне рішення щодо обов'язковості використання РРО, то для різних режимів обліку торгівлі та видів господарювання створено низку додаткових виключень та термінів, що їх обслуговують. Як наслідок ускладнюється розуміння законодавства та утворюють можливості до подвійності тлумачень, ухилення та невиконання умов законодавства.

- Усунення з законодавства запропонованих процедур, що гарантували участь громадськості у нагляді за ринком (перш за все процедуру Кешбеку);

- Відсутність ефективних механізмів та інструментів для контролю за Інтернет-торгівлею новими (не вживаними) товарами, можливості присутності в ній шахраїв, а також фізичних осіб, що не зареєстровані як суб'єкти господарювання і які не в змозі виконати зобов'язання перед споживачами, оскільки знаходяться поза межею дії таких законів та не мають права займатись такою діяльністю.

- Нестача механізмів для розв'язання проблемних ситуацій з використанням РРО;

- Окремі посилання в законодавстві не прив'язані до реально прийнятих нормативно-правових актів (наприклад в законодавстві

передбачено, що нормативно-правовими актами має бути затверджена форма товарного чеку, але на практиці таку форму не затверджено);

- Нестача системності дій державних органів у разі виявлення порушень

- Нестача прозорості дій державних органів щодо виявлення порушень за зверненням громадськості;

- Недостатня відповідальність за виявлені порушення.

До проблем пов'язаних з необхідністю досягнення сумісності з системами захисту прав споживачів країн членів ЄС (відповідно до зобов'язань взятих в Угоді про асоціацію з ЄС), через відсутність певних елементів європейської системи захисту прав споживачів та нагляду за ринком., слід віднести;

Відсутність окремих елементів забезпечення реалізації європейської споживчої політики;

- Відсутність окремих елементів забезпечення реалізації європейської політики нагляду за ринком;

- Відсутність або недостатність міжнародної співпраці.

Більш детальний аналіз вищевказаних недоліків викликає необхідність у впровадженні в законодавство наступних пропозицій:

Ускладнена для сприйняття структура нормативно-правових актів.

На теперішній час немає чітко прописаного положення, щодо обов'язковості застосування РРО всіма СГД, і це є базовим фактором, для всіх інших проблем які впливають на рівень захисту прав споживачів. Наприклад на часі ст. 296 Податкового Кодексу звільняє платників першої групи на спрощеній системі оподаткування від обов'язковості використання РРО. Як наслідок в законодавстві присутня низка зайвих пояснень під кожен окрему групу платників податків, під різні типи розрахункових документів, під різні типи обліку та звітності, тощо. Це шкодить простоті розуміння нормативно-правових актів, створює зайву плутанину та можливість для подвійних тлумачень) для ухиляння від виконання норм закону. Відсутність простоти, шкодить прозорості та ефективності реформи, головним аргументам боротьби з тіньовою економікою. Адже, коли працюють прості правила зрозумілі для кожного споживача, а кожен споживач залучається до процесу захисту своїх прав через посилення громадського нагляду за ринком то система працює. Наприклад, коли до кожного споживача доведено, що: РРО має бути у кожного СГД; наслідки для споживача через купівлю товару без РРО; процедуру згідно з якою кожен споживач може отримати компенсацію (Кешбек) за спробу з боку СГД порушити права споживачів, то кожен проявить громадську активність і система запрацює. Але коли існує низка

виключень з загальних вимог та положень законодавства що суперечать один одному, або дозволяють низку тлумачень навіть для юристів, то прості громадяни скоріш за все не будуть брати участь в такому громадському контролі. А коли контролювати будуть лише державні чиновники то система належним чином знов не запрацює, а її ефективність буде вкрай низькою.

Зараз серед реформаторів, що пропонують запровадження РРО, з огляду на низку протестів ініційованих недобросовісним бізнесом, що відбувались у 2020 році, з'явилась думка про необхідність поступової фіскалізації. Ніби

якщо фіскалізувати всі групи окрім першої, то це зніме і напругу у суспільстві і дозволить частково покращити ситуацію на споживчому ринку.

Безумовно, що певні позитивні зрушення, теоретично можуть відбутись, але, по-перше, це не спрощує ускладнену структуру законодавства (про що йшлося вище), а по-друге, вони істотно розтягнуть реформу у часі, що за можливості реалізації без обліку товарів першою групою дозволить критикам реформ домагатися її відміни або ще більшого послаблення, через її недостатню ефективність. Приклад протестів проти обов'язкового запровадження РРО які почалися у 2019 році і не зважаючи на постійні компроміси та відстрочки впродовж всього часу тільки посилювались, тільки підтверджує, що поступова реформа в цій сфері може стати шляхом не для її поступового впровадження, а навпаки для її поступового згортання.

В історії пагубність подібних компромісних законів яскраво демонструє ситуація, що відбулась в Великій Британії 19 сторіччя. Тоді власники гужового транспорту (що турбувались за свої прибутки) спровокували низку протестів проти локомотивів (парових автомобілів) на дорогах які ніби видавали занадто багато шуму, що руйнує економіку навколо. Отже, було прийнято компромісний Закон «Про дорожні локомотиви». З одного боку він не забороняв використання локомотивів, а з іншого зобов'язав попереду кожного транспорту ходити людину з червоним прапором, який криками мав попереджати про диво-машину, така машина не мала права випускати пар та використовувати свистки та гудки в присутності людей та коней, а також їздити швидше за 6 км. на годину за містом, та 3 км. на годину в місті. Це при тому, що технологічні можливості локомотивів того часу вже дозволяли досягати максимальну швидкість до 50-60 км на годину. Цей закон фактично зупинив розвиток подібного транспорту в 19 сторіччі, і був скасований тільки з появою автомобілів в Німеччині. Доречи саме в цей час Великобританія стала поступово відставати від Німеччини в економічному розвитку. Тобто безглуздий компроміс на 40 років зупинив розвиток особистого транспорту, уповільнив революцію на транспорті 19 сторіччя та не дав можливість ще

більше пришвидшити розвиток економіки, чим в решті решт скористалися конкуренти на зовнішніх ринках.

Шляхи вирішення проблеми. Фактично єдиним вірним рішенням тут є запровадження обов'язковості застосування РРО всіма СГД в країні. Потрібно не шукати компроміси з суб'єктами задіяними у «тіньовий економіці», а рішуче впроваджувати реформи з одночасним посиленням інформаційної роботи, щодо переваг реформ. Необхідно постійно звертати увагу суспільства та добросовісного бізнесу на пряму економічну шкоду яку завдає безпосередньо йому безоблікова «тіньова економіка». Доводити, що це поширена європейська практика, що правила мають бути однакові для всіх, що це реальний та єдиний шлях для швидкого економічного зростання, на яке всі давно чекають. Це єдиний шлях для реального захисту прав споживачів та підвищення його впливу на ринок. Пояснювати, що прозора економіка та прості єдині для всіх правила, що руйнують корупцію, та приваблює іноземні інвестиції.

Половинчастість, недостатність або неефективність запропонованих процедур запровадження фіскалізації, та скасування процедур, що гарантували участь громадськості у нагляді за ринком;

Оскільки всі законодавчі акти продовжують намагатись знайти «компроміс з тіньовою економікою», яка просто не шукає жодного компромісу оскільки не бажає бути знищеною або зменшеною, а вимагає нескінчених поступок, що руйнують саму ідею фіскалізації, то всі існуючі в законодавстві механізми половинчасті та неефективні.

- Вимога щодо обов'язковості РРО для СГД є, але зі звільненням від неї першої групи та відстрочки для інших вона втрачає сенс.
- Вимога, щодо видачі споживачу розрахункового документу встановленого зразка Законом України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», але зразок встановлено іншими нормативно-правовими актами, типи таких документів занадто широкі, а гарантія їх видачі (окрім фіскального чеку) відсутня.
- ДФС створила фіскальні сервера де кожен зможе перевірити справжність фіскального чеку, але з усуненням процедур для громадського нагляду з механізмом «кеш бек», за браку достатньої кількості персоналу для здійсненні перевірок, мізерних санкцій та можливості для корупції чи службового недбальства, їх можна було і не створювати.

Шляхи вирішення проблеми. Кожна законодавча норма, щодо прозорості розрахункових операцій через обов'язковість використання РРО всіма СГД

та простежуваності товарів «на крок назад та крок вперед» має бути однаковою для всіх. З законодавства мають бути виключені всі обмеження, та окремі положення для окремих категорій СГД в цій сфері. Кількість розрахункових документів максимально скорочена, а для тих що лишаються має бути визначена конкретна форма та зміст, та забезпечена беззаперечність гарантії їх видачі.

Кожна проголошена законом норма, має бути підкріплена механізмом її реалізації та забезпечення. Основна роль у нагляді за ринком має перейти до суспільства. Держава має втручатись переважно там де вина порушників вже доказана суспільством. Для цього мають діяти механізми, щодо посилення участі громадськості в такому нагляді. Зокрема через внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», щодо доповнення підстав для здійснення позапланових заходів можливості звернення будь якого суб'єкта в інтересах суспільного захисту за умови наявності у нього доказів здійсненого СГД правопорушення, але за умови, що перед зверненням до державного органу він звертався до такого СГД з відповідною вимогою про усунення порушень, але отримав відповіді, або отримав відмову, або вжиті заходи не підтверджуються фактами усунення правопорушення.

Як вже було відзначено, без участі громадськості, забезпечити процедуру ефективного нагляду за ринком не можливо. Відмінена нещодавно процедура «Кешбек» фактично перекреслила можливість ефективного нагляду за ринком за допомогою РРО. На нашу думку, ця процедура не менш ефективна ніж проведення лотерей за фіскальними чеками в окремих країнах ЄС, досвід Німеччини, щодо вимог будь якої організації, щодо усунення встановлених порушень, та досвід Грузії з залученням недержавних інспекторів з виплатою їм 20% від штрафу у 400 євро. Але Україна в цьому питанні поступила як завжди, вона намагається досягати європейського успіху без використання європейських процедур нагляду за ринком. Цей недолік підлягає негайному усуненню, процедура «кеш бек» має бути відновлена, або замінена на іншу не менш ефективну процедуру

Нестача механізмів для розв'язання проблемних ситуацій з використанням РРО;

Зауваження опонентів фіскалізації, щодо недостатності покриття або перебоїв з Інтернетом на території України, а також можливості виходу з ладу пристроїв РРО мають бути забезпечені як державними програмами щодо поширення покриття територій України Інтернетом, так і чітко прописаними процедурами, як та в які строки має бути забезпечено передачу

інформації, що зберігається на РРО до фіскальних серверів у зазначених вище випадках.

Неузгодженість окремих посилань з реально прийнятими нормативно-правовими актами;

Українське законодавство часто має вади декларативності, коли проголошуються певні положення, які не мають реального змісту. Так наприклад, ст. 2 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» визначено значення для терміну «розрахунковий документ – документ встановленої форми та змісту (касовий чек, товарний чек, видатковий чек, розрахункова квитанція, проїзний документ тощо)». Але з переліченого лише касовий чек розрахункова квитанція, та окремі типи проїзних документів мають встановлену форму. Отже, формально таке визначення або не дозволяє використання інших розрахункових документів до моменту коли така форма буде встановлена, або навпаки дозволяє видачу в довільній формі, але в такому випадку в таких документах втрачається будь який сенс.

Шляхи вирішення проблеми. Усунення з чинного законодавства можливості посилання на норми, що ще не було прийнято. Забезпечити в нормативно-правових актах для кожної відсильної норми посилання на конкретний нормативно-правовий акт.

Нестача системності дій державних органів у разі виявлення порушень;

Це пов'язано перш за все у відсутності обов'язкової процедури дій державних органів у разі виявлення правопорушення.

Наприклад згідно з Законом України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», СГД знімає з себе відповідальність у разі, якщо може забезпечити простежуваність поставленої продукції «на крок назад та крок вперед». При цьому ніхто не зобов'язує представника влади продовжувати подальше розслідування виявленого правопорушення до моменту встановлення винного, адже норми закону хоча і передбачають таку можливість, але не зобов'язують доводити справу до кінця. Подібна норма міститься також, щодо захисту прав споживачів у суді, відповідно до закону органи влади можуть здійснювати такий захист. Але оскільки немає чітко визначеної процедури після якої такий захист має відбуватись, то і фактів такого захисту практично не існує.

Шляхи вирішення проблеми. Процедура дій представників влади у разі встановлення правопорушення має бути повністю прописана, бути послідовною та обов'язковою для виконання до моменту його беззаперечного вирішення через застосування існуючих процедур, а у разі доведення справи до суду, до судового рішення.

Нестача прозорості дій державних органів щодо виявлення порушень за зверненням громадськості;

Відсутність повністю прописаної, послідовної та обов'язкової процедури дій представників влади у разі встановлення правопорушення призводить до відсутності передбачуваності їх дій, а також ускладнює проведення оцінки повноти та ефективності вжитих заходів.

Шляхи вирішення проблеми. Для посилення ролі суспільства у нагляді за ринком мають бути передбачені можливості отримання повної та прозорої інформації про результати всіх вжитих заходів та встановлених фактів (що не складають комерційної таємниці) за обґрунтованим зверненням для позапланової перевірки.

Недостатня відповідальність за виявлені порушення;

Відповідно до законодавства ЄС, економічні санкції мають використовувати принципи пропорційності виявленим правопорушенням і однозначно перевищувати економічний ефект від правопорушення. Особливо це стосується великих СГД, адже штраф ефективний для маленького кіоску навряд ефективний для м'ясопереробного заводу. Крім того, у випадках з можливим використанням процедури «кешбек», особливо для контрабандних та контрафактних товарів, потрібно передбачити можливість для подвійного «кешбеку», адже оскільки такий товар не підлягає гарантії, то він не придатний для подальшого використання споживачем. Отже, оскільки пропозиція щодо «кешбеку» передбачає отримання споживачем можливості використовувати товар з поверненням оплати за нього, то у випадку з вищевказаними товарами споживач не повинен їх використовувати. Відповідно він має отримати і «кешбек» і суму на придбання офіційно завезеного (виробленого) товару.

Шляхи вирішення проблеми. Середня сума штрафу за невидачу споживачу фіскального чека в ЄС кілька тисяч євро. Крім того, штрафні санкції за правопорушення мають бути прив'язані до розміру підприємств та обсягів вчинених правопорушень. Це зокрема підтверджується наведеним прикладом Словаччини де штраф залежності від правопорушення може збільшитись до 40 000 євро. Також, потрібно пам'ятати, що відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», споживач це не тільки той хто купив товар, але і той хто має намір купити товар, отже потрібно врегулювати процедури компенсації споживачам за товар який він не зміг придбати через відмову видачі йому фіскального чека в наслідок відсутності РРО у СГД.

Відсутність певних елементів європейської системи захисту прав споживачів та нагляду за ринком, та співпраці з ЄС.

Процедури громадського нагляду за ринком, створення механізмів для «споживчого лобі» при прийнятті будь-яких рішень, що стосуються прав споживачів, механізми альтернативного вирішення спорів, підвищення практики використання добровільних стандартів та гарантій більш високого рівня захисту прав споживачів через розповсюдження Кодексів добросовісних практик, підтримка та розвиток ЗМІ для споживачів, приєднання до систем ЄС з швидкого оповіщення RASFF та RAPEX, мережі офісів ECC Net, налагодження постійної та ефективної співпраці з ЄС в напрямках захисту прав споживачів, боротьби з контрабандою та ухилянням від сплати податків, мають бути не тільки передбачені, але і забезпечені реальними механізмами для їх функціонування в нормативно-правових актах України.

Список використаних джерел.

1. Article 12 Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union is an official website of European Union law. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
2. Letter by President Barroso to the President of the European Parliament, Jerzy Buzek. European Commission, Press Release Database. 28.09.2011. URL: <http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-11-645 en.htm>
3. Article 5 Consumer policy as an essential contribution to Europe 2020 is an official website of European Union law. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52012DC0225>
4. Special Message to the Congress on Protecting the Consumer Interest Website The American Presidency Project URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-protecting-the-consumer-interest>
5. Article 4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01 EUR-Lex is an official website of European Union law. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3AC2012%2F326%2F01>
6. Н.В. Притульська, А.І.Лига, /Система захисту прав споживачів: досвід ЄС.// Вісник КНТЕУ. 2018. № 3. С. 22—37
7. Consumer bodies in EU countries. An official website of the European Union URL: <https://ec.europa.eu/info/policies/consumers/consumer-protection/our-partners-consumer-issues/national-consumer-bodies en>
8. § 8 Beseitigung und Unterlassung/ Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb/ An official website of Das Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uwg_2004/

9. Fabian Klein, Michael Holzhauser/ Germany: Consumer Protection Laws and Regulations/ website of the ICLG.com URL: <https://iclg.com/practice-areas/consumer-protection-laws-and-regulations/germany>
10. Article 41 Regulation (EC) No 765/2008/ Setting out the requirements for accreditation and market surveillance relating to the marketing of products, EUR-Lex is an official website of European Union law. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008R0765>.
11. Article 13 Directive 2005/29/EC concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market, EUR-Lex is an official website of European Union law. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005L0029> .
12. Валовий внутрішній продукт за 2014-2020 роки. Офіційний Веб-сайт Держстату України URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vp_kv.html
13. Закон України «Про Державний бюджет України на 2014 рік». Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-18#Text>
14. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік», Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19#Text>
15. Закон України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19#Text>
16. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#Text>
17. Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>
18. Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік», Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>
19. Звітність за 2014-2020 роки. Річний звіт про виконання державного бюджету. Розділ I Доходи, Офіційний Веб-сайт Державної казначейської служби України URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
20. The Strength of Audits, Reporting Standards and Corruption, on Tax Evasion: A Cross-Country Study International Journal of Economics and Business Administration Volume VIII, Issue 2, 2020 URL: file:///C:/Users/User/Downloads/The%20Strength%20of%20Audits,%20Reporting%20Standards%20and%20Corruption,%20on%20Tax%20Evasion_%20A%20Cross-Country%20Study.pdf

21. О.П. Дяченко; Масштаби і структура тіньової економіки в світі і причини її виникнення; Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 2/2018; Економіка; URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/767-Article%20Text-1461-1-10-20180521.pdf>
22. Рівень тіньової економіки в Україні найнижчий з 2009 року. Офіційний Веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=00ddf785-7f48-477a-a283-1b59312caa10&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiU2018-RotsiNainizhchiiZ2009-Roku>
23. Рівень тіньової економіки в Україні знизився до 32% ВВП — МЕРТ Інтернет видання «Українська правда» Розділ Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/21/643796/>
24. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2019 році; Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування; Відділ з питань економічної безпеки, детінізації економіки та статистики URL: https://ucap.io/wp-content/uploads/2020/06/1_shadow_2019.pdf
25. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні -березні 2020 року; Офіційний Веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
26. Наказ Мінекономрозвитку від 18.02.2009 N 123 Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки/ Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09#Text>
27. Оптовий та роздрібний товарооборот підприємств оптової та роздрібною торгівлі Архів за 2018-2020 роки Офіційний Веб-сайт Держстату України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
28. Позиція бізнесу щодо захисту прав інтелектуальної власності на імпортовані товари; Веб-сайт Європейської Бізнес Асоціації URL: <https://eba.com.ua/pozytsiya-biznesu-shhodo-zahystu-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-na-importni-tovary/>
29. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: обсяги, прямі та непрямі втрати бюджету та економіки /Ukraine Economic Outlook/ URL: <http://ua-outlook.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7-%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%8F%D0%B3%D1%96%D0%B2-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8-%E2%80%94%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D1%96-%D0%B2%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8->

[%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83-%D1%82%D0%B0-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B8.pdf](#)

30. Товарна структура зовнішньої торгівлі України: Архів за 2018-2020 роки
Офіційний Веб-сайт Держстату України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
31. За даними Міністерства фінансів, середній обмінний курс гривні до долара США в 2019 році становив 25,8 грн/дол.; Фінанси та економіка;
URL: <http://finbalance.com.ua/news/minfin-seredniy-kurs-u-2019-rotsi-buv-258-hrn-dol>
32. Гривна за 2020 год подешевела к доллару на 19,4% Інтернет видання Finanzru;
URL: <https://www.finanz.ru/novosti/valyuty/grivna-za-2020-god-podeshevela-k-dollaru-na-19-4percent-nacbank-ukrainy-1029925810>
33. Як зменшити можливості для ухилення від сплати податків при імпорті та продажі товарів, зокрема через зловживання спрощеною системою оподаткування? Інститут соціально-економічної трансформації URL:
<http://economics.org.ua/index.php/83-nasha-robota/doslidgennia/283-2019-07-10-19-38-26>
34. Баранов С.О. Державне регулювання детінізації національної економіки: організаційно-правовий аспект: дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук; спец.: 25.00.02. Київ, 2018. 242 с. с. 48
35. Andrey Ivanovich Lyga Business self-regulation as a basic level of consumer dispute resolution. Scientific Center of Innovative Researches, Relationship between public administration and business entities management 2021
URL: <https://conf.scnchub.com/index.php/RPABM/RPABM-2021/paper/view/159>
36. А.І. Лига Саморегулювання бізнесу у сфері захисту прав споживачів як основа забезпечення сталого розвитку України та долання «провалів (фіаско)» ринку; Збірник науково-практичних матеріалів «Просування поваги прав людини у сфері бізнесу в контексті імплементації Цілей сталого розвитку в Україні» 2020 URL:
[file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%B8%20%D0%9F%D0%9B%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%B8%20%D0%9F%D0%9B%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20(1).pdf)
37. Басу К. По ту сторону невидимий руки: основания новой экономической науки. М.: Издательство Института Гайдара, 2014. С. 303.
38. М.В. Продан: Без касових апаратів ми ніколи не переможемо контрабанду; Офіційний портал Державної фіскальної служби України URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/print-317494.html>
39. К.М. Ляпіна; Мікробізнес і касові апарати: друзі чи вороги; Інтернет видання «Українська правда» Розділ Економічна правда URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2015/06/29/548278/>

40. Спрощена система оподаткування в Україні : оцінка в контексті сучасних реалій ст. 17-18 / Програма «Лідерство в економічному врядуванні» USAID ЛЕВ / URL: <https://www.slideshare.net/USAIDLEV/c-52884036?related=1>
41. Близько 56 % спрощенців в Україні обирають другу групу; Офіційний портал Державної фіскальної служби України URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/110675.html>
42. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами/ Офіційний Веб-сайт Держстату України http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm
43. Наказ Міністерства фінансів України від 21.01.2016 № 13 Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-16#Text>
44. Національна стратегія розвитку широкосмугового доступу до Інтернету URL: <https://drive.google.com/file/d/1X9xILCipTaXwcOjRdK9l5Mw2cAlZryuQ/view>
45. Аналіз регуляторного впливу до проекту наказу Міністерства фінансів України «Про внесення змін до наказу Міністерства фінансів України від 08 жовтня 2012 року № 1057» URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%90%D0%A0%D0%92\(1\)-%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8B.pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%90%D0%A0%D0%92(1)-%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8B.pdf)
46. Consumer protection Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 № 70/186 An official website of the United Nations URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ares70d186_en.pdf
47. Лист Міністерства охорони здоров'я України URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/61827/response/152715/attach/3/267.pdf?cookie_passthrough=1
48. Вартість медичної допомоги; Інтернет видання для медичних та фармацевтичних працівників URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/27173>
49. Концепція державної політики по досягненню цілі 2.2. «Люди, які захворіли, швидше одужують» Програми діяльності Кабінету Міністрів України URL: https://moz.gov.ua/uploads/3/16000-cil_2_2_ludi_aki_zahvorili_svidse_oduzuut.pdf
50. Оперативна інформація про отруєння небезпечним фальсифікованим алкоголем станом на 28 листопада 2016 року Офіційний Веб-сайт Держпродспоживслужби України URL: <https://dpss.gov.ua/news/operativna-informaciya-pro-otruyennya->

[nebezpechnim-falsifikovanim-alkogolem-stanom-na-28-listopada-2016-roku](#)

51. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 9 місяців 2020 року URL: https://idundcz.dsns.gov.ua/files/2020/Documenty/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/Analychna%20dovidka%20pro%20pojeji_09.2020.pdf
52. Процент брака на производстве; Справочник Бухгалтера; 2018; URL: <https://obd2bluetooth.ru/procent-braka-na-proizvodstve/>
53. AQL calculator acceptable quality limit; Website Tetra Inspection URL: <https://www.tetrainspection.com/aql-calculator-acceptable-quality-limit/>
54. Аналітична робота щодо шляхів лібералізації ринку РРО через впровадження технології «інноваційний (цифровий) РРО» (або “сервер розрахункових операцій”) URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Analychna-robota-schodo-shlyahiv-liberalizatsiji-rynku-RRO-eksperty-RPR.pdf>
55. Как заставить всю страну пользоваться кассовыми аппаратами. Интернет видання Дебит Кредит URL: <https://news.dtki.ua/ru/state/cash-handling/31062>
56. Бетлій О. Застосування реєстраторів розрахункових операцій: міжнародний досвід – уроки для України. Київ, 2015. с. 8 URL: <https://www.slideshare.net/USAIDLEV/ss-52883726>
57. Ситник А.А. Правовое регулирование и финансовый контроль в сфере применения контрольно-кассовой техники в зарубежных странах. Вестник Университета имени О. Е. Кутафина. 2018. №9 (49). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-regulirovanie-i-finansovyy-kontrol-v-sfere-primeneniya-kontrolno-kassovoy-tehniki-v-zarubezhnyh-stranah>
58. Перспективы перехода на контрольно-кассовую технику за рубежом URL: <https://taxcom.ru/baza-znaniy/onlaynkassy-i-ofd/stati/primeneniye-kontrolnokassovoy-tekhniki-za-rubezhom/>
59. А как у них? Технический контроль за розницею в зарубежных странах. Веб-сайт ХАБР URL: <https://habr.com/ru/company/atol/blog/340834/>
60. Кассовые аппараты в польских предприятиях. Сайт: Бизнес в Польше. Дата звернення: 18.03.2021, URL: <https://bizneswpolshe.com/kassovye-apparaty-v-2015-2016-godah-kakie-izmeneniya-vvodyat-novye-pravila/>
61. Старые кассовые аппараты перестанут быть действительными в Словакии с 01.07.2019. Веб-сайт Slovakiainvest URL:

<http://slovariinvest.ru/ReadNews.aspx?n=Starye-kassovye-apparaty-perestanut-byt-deystvitelnymi-v-Slovakii-s-01.07.2019>

62. Обзор значимых изменений в законах Словакии с 2019 года. Веб-сайт SlovakiaInvest. URL: <http://slovariinvest.ru/ReadNews.aspx?n=Obzor-znachimyykh-izmeneniy-v-zakonakh-Slovakii-s-2019-goda>
63. С 1 апреля у всех торговцев должны быть кассовые аппараты. Интернет видання Latvijas Zinas URL: <https://lz.lv/p/s-1-aprelia-u-vsekh-torgovtsev-dolzhen-byt-kassovye-apparaty-65262>
64. Закон України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг" Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>
65. Додаток № 1 Фіскальний касовий чек на товари (послуги) до наказу Міністерства Фінасів України № 13 від 21.01.2016: Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-16#Text>
66. Як змінювалася кількість ФОПів та юридичних осіб в Україні в 2013-2020 роках Интернет видання «Українська правда» Розділ Економічна правда. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/27/infografika/biznes/yak-zminyuvalasya-kilkist-fopiv-ta-yurydychnyx-osib-ukrayini-2013-2020-rokax>
67. Фізичні особи-підприємці з початку року сплатили майже 5 млрд грн єдиного податку Офіційний Веб-сайт Державної фіскальної служби України URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsent/novini/334656.html>
68. Кількість зареєстрованих фізичних осіб – підприємців в Україні продовжує зростати Офіційний Веб-сайт Державної податкової служби України URL: <https://www.tax.gov.ua/media-tsent/novini/407585.html>